

OZADJE JUGOSLOVANSKE VELIKE NOČI

Janez Kranjc,

*univerzitetni diplomirani pravnik, doktor pravnih znanosti,
profesor na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani*

1. JUŽNOSLOVANSKE SANJE

Lansko leto nas je GV Založba prijetno presenetila z objavo knjige, ki po svoji vsebini ni pravniška, vendar bi jo veljalo priporočiti v branje vsakemu razmišljujočemu in družbeno kritičnemu pravniku. Gre za knjigo zgodovinarja in diplomata Andreja Rahtena *Jugoslovanska velika noč – slovenski pogledi na balkanski vojni (1912–13) in jugoslovansko vprašanje*.¹

Knjiga prikazuje odzive slovenskih in nemškonacionalnih avstrijskih politikov ter medijev na t. i. južnoslovansko vprašanje v luči bosenske krize in balkanskih vojn. Avtor je poskušal iz obsežnega arhivskega gradiva in literature sestaviti mozaik različnih pogledov na dogajanje na Balkanu in na vprašanje, ali naj Slovenci svojo prihodnost iščejo znotraj monarhije ali v povezavi z južnimi Slovani v novi državni tvorbi. Nasprotovanje ogrskih in nemškonacionalnih krogov avtonomiji slovanskega prebivalstva v monarhiji je hromilo avstrijsko politiko pri iskanju rešitve, ki bi bila sprejemljiva za slovansko prebivalstvo. Verjetno je bil to eden od vzrokov, da so začeli južni Slovani razmišljati o možnosti rešitve svojih problemov zunaj monarhije. Vojaški uspehi »slovanskih bratov« v prvi balkanski vojni so okrepili slovensko narodno samozavest. Tradicionalna slovenska zvestoba do dinastije se je začela krhati, pogledi pa so se začeli vse bolj odkrito obračati k Srbiji, v kateri so mnogi videli »naš Pijemont«, kot se je spomladi 1913 v avdienci pri vodilnem srbskem državniku Nikoli Pašiću izrazil Ivan Hribar. Prosil ga je, da naj poslej ne dela več samo srbske politike, »temveč jugoslovansko«.²

¹ Andrej Rahten: *Jugoslovanska velika noč – slovenski pogledi na balkanski vojni (1912–13) in jugoslovansko vprašanje*. GV Založba, Ljubljana 2012, 282 strani.

² Prav tam, str. 231.

Zanimivo je, da je bilo prosrbsko navdušenje med slovenskimi politikami kljub siceršnjim nasprotovanjem in razdorom splošno ter se ni omejevalo le na en političen pol. Med najvidnejšimi slovenskimi politikami je bil določena izjema le deželni glavar in vodja vseslovenske ljudske stranke Ivan Šusteršič, ki pa so ga ostali strankarski prvaki, zlasti Janez Evangelist Krek povsem preglasili.

Prosrbsko stališče večine slovenskih politikov in medijev je bilo nekritično. Tako je katoliški *Slovenec* novembra istega leta v zvezi z divjanjem srbske vojske med kosovskimi Albanci zapisal:

»Mohamedanski Albanci so najhujše zveri, kar jih je človeška mati kdaj rodila. [...] Kar pa so Albanci počeli v tej vojni, pa je tako nezaslišano, da se je le čuditi, da srbska armada v razumljivem srdu teh beštij ni od prve do zadnje iztrebila.«

Res nenavadno je, da so ljudje, ki so se pritoževali nad bistveno manjšimi krivicami, tako zlahka sprejeli idejo kolektivne krivde in pobijanje civilnega prebivalstva!

V Rahtenovi knjigi je vrsta podobnih navedkov, ki prikazujejo stanje duha v času balkanskih vojn med slovenskimi, nemškonacionalnimi in drugimi politikami, bolj ali manj uspešna prizadevanja avstrijske vlade, mešetarjenje velesil in pretkano taktiziranje Italije in Črne gore. Bolj kot zelo nenavadna stališča različnih politikov in razumnikov presenečajo stereotipi in idealiziranje, ki ga tudi kot posledico zmag slovanskega orožja v balkanski vojni srečamo pri najvišjih in najbolj prominentnih slovenskih politikih. Tako je Janez Evangelist Krek dejal:

»Povsod, koder tečejo naše reke, povsod tam se je naselil tudi naš narod. Treba nam je kar iti za Savo in Dravo naprej proti vzhodu in povsod bomo našli rod, ki se našemu srcu v posebni meri prilega. Naše reke pa tečejo proti Beogradu in Črnemu morju, nobena reka pa ne teče npr. proti Dunaju. Ob naši Savi od Triglava do Črnega morja biva isti narod kakor mi, narod, med katerim se čutimo bolj domače nego kjerkoli drugod na svetu.«³

Ideja, da bi rešitev slovenskega narodnega vprašanja iskali v povezavi z balkanskimi narodi,⁴ ni bila omejena na en sam politični tabor. Zastopali so jo predstavniki vseh političnih smeri. Razlika je bila le v tem, ali naj bi se Slovenci po-

³ Navedek po A. Rahten, nav. delo, str. 177.

⁴ Zanimiv in podroben pregled razvoja jugoslovanske ideje v slovenski politiki v času od sredine 19. stoletja do prve svetovne vojne daje disertacija Легенькова, Елена Александровна, Югославянская идея в контексте словенской национальной политики. Словенско-хорватское сближение (60-е годы XIX в – 1914 г.), Москва 2002. Posebno poglavje (§ 4) je posvečeno razvoju jugoslovanske ideje v času balkanskih vojn.

vezali z vsemi južnimi Slovani ali le s Hrvati. Ideolog slovenskega katoliškega gibanja Aleš Ušeničnik je leta 1913 ugotavljal, da imajo Slovenci le dve možnosti: ali Nemci ali Hrvati. Asimilacija s Hrvati bi bila zaradi istega plemena bolj naravna, saj bi s tem »svoje narodnosti ne žrtvovali, ampak bi svojo narodnost šele dobili«. To naj bi bilo po njegovem potrebno, ker so »Slovenci sami za uspešno tekmo z Germani preslabotni«. ⁵ V smislu slovensko-hrvaškega povezovanja je predsednik pripravljalnega odbora skupnega, slovensko-hrvaškega katoliškega shoda v Ljubljani Josip Gruden avgusta 1913 goste pozdravil z besedami, da niso gostje, ker so »prišli semkaj na svojo zemljo, med svoj narod«. ⁶ Katoliški časopis *Slovenec* je istega leta ugotovil:

»Živela združena velika Hrvaška! Razširila se je v tem trenutku slovenska domovina daleč preko dosedanjih mej ob obali Jadranskega morja in daleč notri v Balkan. In razširila se je hrvaška domovina preko vseh slovenskih dežel gori v koroške hribe in do najsevernejše slovensko-nemške jezikovne meje na Štajerskem.« ⁷

V znameniti anketi kulturne revije *Veda*, ki je 32 južnoslovanskih razumnikov med drugim vprašala, ali so za to, da bi Slovenci opustili svoj jezik, se je šest slovenskih razumnikov izreklo za to možnost, med njimi predsednik Slovenske matice Fran Ilešič in Ivan Hribar.

Med slovenskimi politiki in izobraženci so bili le redki, ki so imeli pomisleke proti ideji, da bi se Slovenci odpovedali svojemu jeziku in se zlili z ostalimi južnimi Slovani v enoten narod. Svetli izjemi v tem pogledu sta bila Ivan Cankar in Mihajlo Rostohar. V pogovoru z Izidorjem Cankarjem je Ivan Cankar leta 1912 dejal:

»Ilešič je res škodljivec, zlasti s svojim delovanjem v Matici, ki jo je zapeljal v ilirski gnoj. Slovenska matica, ki je imela biti naš prvi knjižni zavod, je postala z njim ilirska agentura. [...] Izvirek tega rogovilastega ilirizma je nepoznanje naroda, malovernost ljubezni ter tista strahopetnost: Kaj bo z nami. Tista strahopetnost, ki škili na jugoslovansko teto in češkega strica, namesto da bi pogledala v zdravo srce naroda. Če smo se držali v klavrnosti petnajst sto let, se bomo držali še sedaj, ko smo kulturni. Nase se zanesimo, to je vse!« ⁸

Cankarjevo nasprotovanje jezikovnemu zlitju z južnoslovanskimi jeziki, ki je prišlo do izraza tudi na znamenitem predavanju v ljubljanskem Mestnem

⁵ Navedek po A. Rahten, nav. delo, str. 178.

⁶ Prav tam, str. 179.

⁷ *Slovenec*, 21. september 1912. Navedek po A. Rahten, nav. delo, str. 85.

⁸ Navedek po A. Rahten, nav. delo, str. 184.

domu aprila 1913, sta ostro napadla tako katoliški *Slovenec* kot tudi liberalni *Slovenski narod*.

Mihajlo Rostohar je opozarjal na to, da »ideal jugoslovanskih romantikov« o eni krvi Srbov, Hrvatov in Slovencev nima nobene znanstvene podlage in da je »s stališča individualnosti popolnoma vseeno, če se Slovenci pohrvatijo ali ponemčijo ali poitalijančijo, kajti v vsakem slučaju izginejo«. Po njegovem ilirizem »za Slovence ne pomeni nič drugega, kakor naroden samomor«, ki je posledica »skrajnega narodnega pesimizma«. Rostohar se je bal velikosrbskih teženj in se je zato zavzemal za »svobodno združeno Slovenijo v okviru Avstrije«. V južnoslovanski državi pod srbsko prevlado bi lahko prišlo »do enakega razmerja med Slovenci in Srbi, kakršno je danes med katoliškimi Poljaki in pravoslavnimi Rusi«. ⁹

To stvarno gledanje ni imelo posebnega vpliva na stališča slovenskih politikov in razumnikov. Njihov naivni idealizem je bil verjetno tudi posledica tega, da niso poznali dejanskih razmer na Balkanu, tako kot na Balkanu niso kaj prida vedeli o Slovencih. Lep dokaz za to je prigoda dveh navdušenih »Jugoslovancev« iz vrst preporodovcev, ki sta poleti 1912 dobila avdienco pri Pašiću. Ta ju je pozdravil: »Vas dvojica ste Slovaci, studenti.« Na odgovor, da sta Slovence, je Pašić zamahnil z roko in dejal: »Pa jest, znam ja to, Slovaci, Slovenci ...« ¹⁰ Očitno se Pašić, ki je bil sogovornik velesil, ni ukvarjal s podrobnostmi.

Ideja južnoslovanskega bratstva je bila, kot se je pokazalo pozneje, velika iluzija. Del te iluzije je bila tudi vera nekaterih slovenskih razumnikov v poslanstvo Slovencev na Balkanu. Slovenci naj bi bili, kot je zapisal *Slovenski narod*, »dober kvas, dober ferment v Jugoslovanstvu, noseč zapadno kulturo doli na slovanski jug«. ¹¹ V istem duhu je Juš Kozak zapisal:

»Ker je jugoslovanska rasa še najmlajša in najbolj zdrava izmed vseh slovanskih, bo naš narod s svojim preporodom stopil v krog onih narodov, ki bodo ustvarili bodoče slovanstvo, njegovo kulturo, njegovo moč.« ¹²

Bati se je, da tudi sodobne ideje o tem, kako bomo Slovenci pomagali balkanskim narodom na pot evropeizacije in napredka, nimajo veliko več substance.

Romantične predstave o slovanskem bratstvu so imele vsaj dve praktični ozadji. Po eni strani jih je spodbujal strah pred agresivnim nemškim nacionalizmom, po drugi strani pa jih je krepil občutek nemoči in brezizhodnosti spričo

⁹ Prav tam, str. 181.

¹⁰ Prav tam, str. 146.

¹¹ Prav tam, str. 36.

¹² Prav tam, str. 146.

počasnega reševanja temeljnih zahtev Slovencev v monarhiji, ki so bile zajete v programu Zedinjene Slovenije ter so se v glavnem sukale okrog jezikovne enakopravnosti in združitve slovenskega prebivalstva v isti upravno-teritorialni enoti. Zaradi tega občutka, katerega dejanske utemeljenosti ni nihče kritično preverjal, se je širilo navdušenje nad tistimi, ki so monarhiji nasprotovali, in prepričanje, da je to slaba in krivična država, v kateri za Slovence ni prihodnosti. Zato se je zdelo logično, da je treba poiskati rešitev v povezavi s Slovani zunaj monarhije. Romantično idealiziranje je dobilo tak zagon zaradi nevednosti in nepoznavanja (ali nepriznavanja) dejanskih razmer. Zagovorniki južnoslovanske prihodnosti za Slovence so na primer povsem prezrli kulturne razlike, pa tudi dejstvo, da je bila habsburška monarhija veliko bolj pravna država, z več svoboščinami in bistveno višjo kulturo kot na primer Srbija, v kateri so mnogi videli trajno rešitev svojih težav.

Vendar pa je imelo idealiziranje južnoslovanskega bratstva tudi povsem pragmatično politično ozadje. Z njim so hoteli slovenski politiki vplivati na notranjo politiko habsburške monarhije. To lepo ponazarja članek, ki ga je oktobra 1912 objavil katoliški časopis *Slovenec*. V njem je med drugim rečeno »da bi Avstrija, katera bi se zdaj postavila na pot osnutju zgodovinske Velike Bolgarije in Velike Srbije, ki bi hotela preprečiti končno zmago krščanstva nad izlamom – do skrajnosti razburila svoje Slované, da bi s tem popolnoma odbila od sebe zlasti svoje Jugoslovane«.

In čeprav lahko verjamemo, da so nekateri politiki, kot npr. Ivan Hribar, verjeli v panslovanske ideje, je treba, kot smo že dejali, vsaj del razlogov za neracionalno naivnost slovenskih politikov iskati v konkretnih političnih razmerah v monarhiji.

Pri uveljavljanju svojih pravic so se Slovenci v času monarhije ves čas srečevali z nasprotovanjem nemškonacionalnih krogov. Ti so proti Slovincem pogosto nastopali ponižujoče in s pozicije večvrednosti. Slovenski razumniki, ki so se soočali s takšnimi diskvalifikacijami, so videli v nemškem nacionalizmu najhujšo obliko nacionalizma. Zato so se bali povezovanja avstrijskih Nemcev z Nemci zunaj Avstrije, kar bi moč nemškega nacionalizma še povečalo.¹³ Slovenski politiki in razumniki so vedeli, da je zaradi majhnega števila Slovencev in razdrobljenosti med šest dežel njihova politična teža neznatna. Da bi se ta teža v monarhiji povečala, so iskali (resnične ali namišljene) zaveznike zunaj nemških krogov. Za ta namen so bili najbolj pri roki južnoslovanski prebivalci

¹³ V tem smislu se je tč. 3. programa Zedinjene Slovenije glasila: »Da bode naša Slovenija obstojni del Austrijanskega ne nemškega cesarstva. Mi nočemo, da bi bila naša dežela pri nemškemu zboru namestvana, le tiste postave nas bodo vezale, ktere nam bode Cesar z našimi poročniki dal.«

monarhije in Čehi. Že na prvi pogled naivno govorjenje o južnoslovanskem bratstvu, ki vrh tega ni imelo nobene dejanske podlage, jim je vzbujalo občutek moči in števila,¹⁴ ki bi se lahko uspešno postavilo po robu nemškemu nacionalizmu.

Govorjenje o povezavi z južnimi Slovani in predvsem s Srbi zunaj monarhije je bilo v političnem smislu provokacija, katere namen je bil pri oblasteh izsiliti koncesije in nove pravice. Odkrito in neverjetno složno »navijanje« za Srbe v balkanski vojni to morda še najbolj dokazuje. Pri tem verjetno ne more biti dvoma, da so, kot lahko povzamemo iz navedkov v Rahtenovi knjigi, zlasti nekateri študentje in mlajši izobraženci tudi dejansko verjeli v idealistično zasnovane sanje o južnoslovanskem bratstvu, o poklicanosti Srbov, da vodijo južne Slované, itd. Slovenski nacionalizem tega časa je bil zanimiva mešanica med samopomilovanjem, željo po samožrtvovanju in idealiziranjem drugih. Žal to zmes vedno znova srečujemo v slovenski politiki, nazadnje morda v predlogu, da naj se samostojna Slovenija enostransko odpove oboroženim silam in s tem da dober zgled drugim, ali pa da naj zapusti Evropsko unijo in se poda na pot iskanja ekološkega socializma.

Ko ne bi bile balkanske vojne, ki so – vsaj prva – povzročile tak razcvet proslovanskih čustev med slovenskimi razumniki in politiki, le uvod v prvo svetovno vojno in s tem v razpad Avstro-Ogrske, bi se vse skupaj verjetno končalo precej drugače. Verjetno bi idealistično prosrbstvo do določene mere delovalo kot argument v političnem boju za uveljavljanje pravic Slovencev v monarhiji. Najbrž bi prišlo do neke vrste teritorialne povezave južnih Slovanov znotraj monarhije. Ta bi po vsej verjetnosti prej poslabšala kot izboljšala položaj Slovencev. Skupne probleme bi morali namreč reševati neposredno znotraj nove teritorialne enote. Ker ne bi bilo več mogoče za vse kriviti Dunaja, bi se v boju interesov kmalu pokazale dejanske pomanjkljivosti južnoslovanskega bratstva, ki so prišle do polnega izraza tako v prvi kot tudi v drugi Jugoslaviji in vojnah, ki so sledile njenemu razpadu.

Prva svetovna vojna in razpad avstrijske monarhije sta zato dokončno napravila konec tovrstnemu taktiziranju slovenskih politikov. S svojo idealistično retoriko in nerealnimi pričakovanji so se nenadoma znašli na popolni čistini, na kateri jih je čakala spretna in pragmatična srbska politika. Ker je bila njihova politika preteklih let v veliki meri zgrajena na ideji, da je mogoče probleme slovenskega naroda rešiti le v povezavi z južnoslovanskimi narodi, so bila njihova pogajalska izhodišča zelo omejena. Idealistično prosrbstvo, ki bi verjetno lahko do določene mere delovalo kot argument v političnem boju za uveljavljanje

¹⁴ V tem smislu je treba razumeti tudi znano črnogorsko modrost: »Nas i Rusa dvesto milijuna«, ki ima včasih nadaljevanje »a nas bez Rusa, pola kamiona«.

pravic Slovencev v monarhiji, je bilo nenadoma soočeno s povsem drugačno stvarnostjo v obliki povsem konkretnih interesov. V soočenju z realno srbsko politiko so bili slovenski politiki v veliki meri talci lastnih pretirano prosrbskih stališč iz preteklosti, ki so se v dejanskem stiku s srbsko politiko izkazala za zgrešena in škodljiva za nadaljnji razvoj slovenskega naroda.

V želji, da Slovenci čim prej zapustijo Avstrijo in se tako dokončno izognejo germanizaciji in nemškemu nacionalizmu, slovenska politika ni izoblikovala nobene druge ideje, nobenega rezervnega scenarija. V tem pogledu je bila uglašena med obema političnima poloma brez dvoma škodljiva, saj sta se oba oklepala v bistvu iste ideje. Tako slovenski politiki po koncu prve svetovne vojne niso imeli nobene druge izbire kot Jugoslavijo. In čeprav so verjetno mnogi slovenski politiki iskreno verjeli v južnoslovansko bratstvo, je bila izkušnja prve Jugoslavije verjetno dokaj boleča. Pravne države in reda vajeni Slovenci so se znašli v povsem drugačnem kulturnem okolju. Spoznali so, da pravna država ni nekaj samoumevnega, in da poleg nemškega obstajajo tudi drugi, nič manj neprijetni nacionalizmi in hegemonizmi. Tega so se nekateri zavedali že pred prvo svetovno vojno. Pisatelj Ivo Šorli, ki je živel med Hrvati v Pulju, je o tem leta 1912 zapisal, da približevanje med Slovenci in Hrvati nima smisla, »ker nas noben zaveden Hrvat kot Slovencev noče. Za take Slovence-Kranjce, se noben inteligenčen Hrvat ne zanima in nima tudi nobenih simpatij za nas. Večjega prezira naše kulture nisem našel niti v srcu Nemca ali Italijana, in kar je na vrhu tega omalovaževanja, je – fraza ...«¹⁵ Čeprav bi bilo narobe, ko bi tako gledanje posplošili na vse Hrvate, je poznejši razvoj dogodkov pokazal, da sta obstajala konkretni hrvaški in srbski nacionalizem, ki sta kljub morda drugačni retoriki videla le lastne interese.

In če je Slovincem pri uveljavljanju njihovih pravic na neki način ponagajala prva svetovna vojna, jih je druga svetovna vojna v bistvu rešila pred nadaljnjim zlivanjem treh južnoslovanskih plemen v en narod in jezik¹⁶ ter s tem pred izgubo narodne samobitnosti. In čeprav slovensko narodno vprašanje tudi v drugi Jugoslaviji ni bilo rešeno optimalno, se je slovenski narod kot tak lahko obdržal in razvijal. Ko je prišlo do napada na njegov obstoj, se je odločil za edino realno opcijo, za samostojnost, o kateri si slovenski politiki v času monarhije niso upali niti razmišljati.

¹⁵ Navedek po A. Rahten, nav. delo, str. 183.

¹⁶ Obe ustavi prve Jugoslavije sta v 3. členu kot uradni jezik kraljevine določali srbsko-hrvatsko-slovenski. Gl. Ustav kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Službene Novine kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 28. junija 1921, št. 142A, Ustava Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, Uradni list deželne vlade za Slovenijo, 27. julij 1921, št. 233/87 in Službene novine kraljevine Jugoslavije, z dne 3. septembra 1931, št. 200 in pril. z dne 9. septembra 1931, št. 207/LXVI-427. Uradni slovenski prevod je bil objavljen v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine št. 338/53 iz leta 1931.

Žal pa se naivnost in čustveni pristop nadaljujeta tudi v razmerju do Evropske unije in drugih povezav, v katere smo se kot samostojna država vključili. Nad njimi smo bodisi navdušeni ali ogorčeni. Ta odnos, ki navadno ne temelji na dejstvih, je v veliki meri odraz notranjepolitičnih nasprotij, ki žal pretirano obvladujejo politične odločitve naše elite. Namesto da bi se odzivala na dejanske razmere, sledi vnaprejšnjim političnim opredelitvam, ki jih v glavnem porajajo notranjepolitična nasprotja. Ta pristop onemogoča oblikovanje jasno opredeljenih prioritet in strategije nadaljnjega razvoja naše države.

Ob tem naše elite predvsem pozabljajo, da nas v mednarodni politiki nihče nima a priori rad, marveč nam je naklonjen le toliko, kolikor se to sklada z njegovimi interesi. Verjetno je modrost politikov majhnih držav prav v tem, da znajo izrabiti interese velikih v lastno korist in si pridobiti zaveznitva, ki lahko v čim večji meri izničijo njihovo majhnost in nepomembnost. Da lahko to dosežejo, morajo predvsem vedeti, kaj so resnični interesi njihovih držav. Pri njihovem uveljavljanju morajo biti realisti – tako v zmožnosti dojemanja dejanske stvarnosti kot tudi v zmožnosti prilagajati dolgoročne interese svoje države nenehno spreminjajočim se razmeram.

2. RAZVOJ JEZIKOVNE ENAKOPRAVNOSTI V HABSBURŠKI MONARHIJI

Naivno gledanje slovenskih politikov in razumnikov v času donavske monarhije je bilo, kot smo že ugotovili, v določenem obsegu rezultat prizadevanja, da bi z zaveznitvi povečali svojo težo in s tem možnost pritiska na oblasti pri reševanju problemov, ki so zavirali razvoj slovenskega naroda. Med njimi je bilo na prvem mestu vprašanje jezikovne enakopravnosti oziroma položaja slovenskega jezika.

Slovenski jezik je temeljna prvina slovenske narodne identitete. Uveljavljanje jezikovnih pravic se je zato vedno štelo za ključno vprašanje obstoja slovenskega naroda.

Pojem slovenskega naroda se je izoblikoval v krogu prosvetnega izobraženstva na začetku 19. stoletja.¹⁷ Jezikovna zavest je postopoma preraščala v narodno zavest, ki je izpodrivala lokalno identiteto.¹⁸ Precejšen zagon je to gibanje do-

¹⁷ Bogo Grafenauer: *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana 1979, str. 387. Gl. tudi povzetek Slomškove pridige, ki jo je imel 4. junija 1838 v Možberku, v: *Slovenska kronika XIX. stoletja, 1800–1860*. Ljubljana 2005, str. 229 in nasl. Slomšek je v pridigi poudarjal pomen slovenskega jezika in njegove uporabe.

¹⁸ Splošno o tem Ferdo Gestrin in Vasilij Melik: *Zgodovina Slovencev*. Cankarjeva založba, Ljubljana 1979, str. 408 in nasl. ter 437 in nasl.

bilo v času Ilirskih provinc. Razlogov za to je bilo več. Pretežni del slovenskega narodnega telesa se je za nekaj let znašel v isti državni tvorbi, Marmontova reforma šolskega sistema¹⁹ je uvedla redni pouk v osnovnih šolah v slovenskem jeziku, ustanovila univerzo v Ljubljani, ki je bila v tem času glavno mesto strateško pomembne pokrajine. Predvsem med izobraženci so se pospešeno širile liberalne ideje. Kljub težavam, povezanim s francosko upravo, se je v deželi čutil nov duh²⁰ in zlasti med izobraženci se je krepila narodna zavest.

Zanimivo pri tem je, da izraz *slovenski* oziroma *Slovenija* ni obstajal kot enoten pojem, marveč so ga v začetku 19. stoletja različni ljudje razlagali dokaj različno. Pojem slovenskega jezika se je v veliki meri izkristaliziral v času Ilirskih provinc. Prvotni francoski načrt reorganizacije šolstva je namreč za pouk v osnovnih šolah in nižjih gimnazijah predvideval poučevanje v deželni, »ilirskem« jeziku. Zoisovemu krogu, predvsem jezikoslovcu Jerneju Kopitarju in pesniku Valentinu Vodniku je ob tem takratne oblasti uspelo poučiti, da je jezik prebivalcev, ki so poseljevali danes slovenski del ozemlja Ilirskih provinc, pravzaprav slovenščina. Ob tem izraz slovenščina, čeprav so ga uporabljali različni pisci, kot rečeno, ni imel enotnega pomena. Neredko je pomenil *slovan-ski*. Tako npr. Kopitar v svoji »Slovnici slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem«²¹ ne uporablja izraza *slovenščina*, marveč govori (str. XX) o (kajkavski) hrvaščini in slovenščini kot jeziku, ki ga govorijo na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem (nem. Kroatisch mit dem Windischen in Krain, Steyermark und Kärnten).

¹⁹ Gl. Arrêté relatif à l'Organisation de l'Instruction publique, Télégraphe Officiel, Trimestre I, N. 3, 10 Octobre 1810.

²⁰ To je poudarjal tudi Vodnik v svoji Iliriji oživljeni, ki jo je 6. oktobra 1810 objavil Télégraphe Officiel, Trimestre I, N. 2: »Duh stopa v' Slovénze / NAPOLEONOV. / En sarod poganja / Prerojen ves nov«. Zanimivo je, da Vodnik uporablja izraz Slovenec za vse Slovane Ilirskih provinc. Morda je bil ta novi duh glavni razlog za idealiziranje francoske uprave, ki se je uveljavilo predvsem med slovenskimi izobraženci. V zvezi s tem gl. npr. Ivan Prijatelj: Slovenščina pod Napoleonom, v: Veda 1, 1911, str. 599 in nasl.: »Zagospodoval je visoko kulturni narod nad ljudstvom, živečim skoraj v nekulturni temoti, in je postavil za podlago krajevnega šolstva, kateremu je tvorila glavo pariška univerza, – jezik tega malone barbarskega naroda. Kakor pod čarovnikovo palico so oživele roke otrpnelega narodnega telesa in »delo je kipelo«. Slovenci niso imeli niti samoslovenskega abecednika pred Francozi, sedaj so dobili samoslovensko slovnico, katere razlaga se je prednašala z gimnazijskega katedra.« Ivan Tominec je v zborniku Napoleon in Ilirija, Izdal odbor za proslavo 120 letnice Ilirije oživljene, 1929, str. 26, med drugim zapisal: »Francozom, ki so zavzeli naše pokrajine, ni bilo do tega, da nas raznarode, temveč da dvignejo v nas zavest naše samobitnosti. Ker je francoska uprava upoštevala faktične razmere in se jim skušala prilagoditi, je bila upravičena nada slovenskih kulturnih mož tedanje dobe, da čaka Slovenec v novi državi lepša bodočnost.«

²¹ Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark, Laibach bey Wilhelm Heinrich Kota, 1808.

Tudi izraz *Slovenec* ni imel enotnega pomena. Uporabljal ga je, čeprav ne vedno, Valentin Vodnik. Sicer je v »dramilu« svojim rojakom²² še zapisal »*Krajnz, tvoja deshela je sdrava*«, vendar je na koncu predgovora k svojim »Pesmim za brambovce« leta 1809 že pozval:

»Pojite tedaj, lubi Slovenzi, te pesmi, vnémajte se s' petjam k pravimu junashtvu, k brambi nashiga svetiga Zesarstva; kar dopolnit nam Bog vezhni pomagaj!«²³

Izraz *Slovenci* je uporabil tudi v Iliriji oživljeni. Kljub temu bi težko rekli, da je šlo pri tem za zavesten razvoj od lokalnega (*Krajnc*) k splošnemu poimenovanju (*Slovenec*).

Izraza *slovenski* in *Slovenzi* je verjetno prvi dosledno uporabljal Janez Nepomuk Primic, ki je leta 1812 postal prvi profesor na novo ustanovljene stolice za slovenski jezik na liceju v Gradcu.²⁴ Kljub temu bi težko verjeli, da je že v predmarčnem času občutek pripadnosti slovenskemu narodu prevladal nad lokalno identiteto pripadnosti posamezni deželi.

Zanimivo je, da v tem pogledu tudi Prešeren ni bil dosleden. Izraze *Kranj*, *Kranjc*, *kranjski*, *kranjš'na*, *Slovenec*, *slovens'na* in *slovenski* je uporabljal nedosledno in pogosto kot sinonime, glede na potrebe rime in metruma. Tipičen primer take uporabe je njegova pesem *Nova pisarija*.²⁵ Tudi v *Sonetnem vencu*

²² Velika pratika ali kalender sa tu leitu 1795 ali MD.DCC.XC.V. Stiskan per Jan. Fridr. Egerju. V' Lublani. Se najde per Wilhel. Heinrihu Kornu. Pratika nima oznak strani.

²³ Pesmi sa Brámbovze, 1809. Brez navedbe kraja izida, str. 6.

²⁴ Stolico so verjetno ustanovili kot protiutež koncesijam, ki so jih Francozi dajali slovenskemu jeziku v Ilirskih provincah. Žal je Primic predaval le tri semestre, ker je jeseni 1813 duševno zbolel. V zvezi z uporabo izrazov »slovenski« in »Slovenec« gl. njegova dela: Abezeda sa Šlovénze katéri se hózhejo Šlovénsko brati nauzhiti, V' Gradzu natisnjena ino se najde per Aloisiju Tushu 1812; Némshko-slovénske branja v' katérih se snajdejo rasne pravlice, basnje ali fabule v' svésanim ino prostim govóru, pogóvori, pripovisti véstniga sadershánja, pésmi, vgánke, kratek obras histórije starih Slovanov, prigóvori, mnogitére koristne vade v'govorjénju, ino sgodbe svéte na kratkim, V' Némshkim Gradzu v' salógi napródaj pri Joséfi Milerzi, 1813; Novi némshko-slovénshki bukvar, al A. B. C. otrokon léhko sastoplen = Neues Slovenisch-Deutsches der Fassungskraft der Kinder angemessenes A. B. C. welches auserlesene, leichte und belehrende Aufgaben, Erzählungen und Unterhaltungen enthält, Grätz, im Verlag bey Josepha Miller, 1814. Več o Janezu Nepomuku Primicu: J. Polec, Janez Nepomuk Primic, Slovenski biografski leksikon. Druga knjiga, Maas – Qualle. Uredila France Kidrič in Franc Ksaver Lukman, v Ljubljani 1933–1952, str. 579 in nasl., J. Šumrada, *Janez Nepomuk Primic und die Gründung der slowenischen Lehrkanzel am Grazer Lyceum 1811*, v: *Anzeiger für slavische Philologie*, Band XXX, Herausgegeben von Wolfgang Eismann und Klaus Trost, Graz 2002, str. 7 in nasl.

²⁵ Gl. npr.: »... De zděj – ko že na Kranjskem vsak pisari ... kako in kaj ušec se Kranjcam poje ... De kranjšina zaklad ti svoj odklene ... lahkó boš v kozji rog ugnal Slovence ... Slovensko ljuljko bomo rešetali, ... in iz novink Slovenec v Koratani, / ne bo razumel

najdemo v istem sonetu oba izraza v brez dvoma enakem pomenu.²⁶ Zdi se, da je ponekod izraz *Slovenec* uporabljal tudi v širšem pomenu Slovanov.²⁷ In čeprav pri Prešernu morda že prevladujeta izraza *Slovenec* in *slovenski*, je očitno, da v njegovem času še nista bila izključni oznaki za pripadnost slovenskemu narodu in jeziku, kot je to danes. Vprašljivo pa ni bilo le poimenovanje, temveč tudi raven samega jezika, ki predvsem ni imel strokovnega izrazja. Slovenski jezik v Prešernovem času ni bil razvit do stopnje, ki bi omogočala uresničitev vseh jezikovnih pravic, pridobljenih z marčno revolucijo.

Proces oblikovanja narodne identitete, ki bi nadomestila lokalno, je potekal počasi. Pomembna prvina tega procesa je bilo oblikovanje enotnega jezika ter njegovo uveljavljanje v uradih in šolah.

Eden od pogojev za to je bila povezava slovenskega prebivalstva znotraj ene same upravno-teritorialne enote. Oblikovanje take možnosti je postalo ena od bistvenih zahtev programov Zedinjene Slovenije, ki so se pojavili v revolucionarnem letu 1848.²⁸ Ob tem se je pojavila tudi zahteva po povezavi Slovencev z drugimi južnoslovanskimi narodi na območju monarhije v enotno upravno enoto. V tem smislu je Matija Majar - Ziljski oblikoval posebno spomenico, v kateri je med drugim zahteval,

»da se imaju Slovenci kao jedan narod smatrati i posebni sabor deržati [...] da bi s našom carskoj dynastii vernom bratjom u Hervatskoj, Slavonii i Dalmaciji u bližnji savez stupiti mogli.«²⁹

Kakšno povezavo si je predstavljal in kakšne bi bile njene posledice za slovenščino, je mogoče razbrati iz ilirskega jezika, ki ga je uporabljal.

Štajerc, ne Ljubljanka ... Slovenci bodo brali bukve čiste ... de bi Kranjice strupa 'z njih ne pile ... O, zlati vek zděj muzam kranjskim pride.«

²⁶ Gl. drugi sonet Sonetnega venca: »Ran mojih bo spomin in tvoje hvale / glasil Slovincam se prihodnje čase, ... Vreména bodo Kranjcam se zjasnile, ...«

²⁷ Gl. sedmi sonet Sonetnega venca: »De bi nebesa milost nam skazale! / otajat' Krajna našega sinove, / njih in Slovincov vseh okrog rodove, / z domačmi pesmam' Orfeja poslale! // De bi nam srca vnel za čast dežele, / med nami potolažil razprtije, / in spet zedinil rod Slovenš'ne cele!« Zdi se, da Prešeren s *Slovenš'no* misli na širše slovansko okolje in ne le na Slovence. Tudi v Zdravici, v kateri med drugim izrecno pravi »otrok, kar ima Slava«, je verjetno z besedami »Bog živi ves slovenski svet« mislil na širše slovansko okolje.

²⁸ Zanimiv in lep pregled temeljnih zahtev Slovencev v marčni revoluciji daje Л.А. Кирилина, *Словенцы и революция 1848-1849 гг. Ответственный редактор доктор исторических наук В. И. Фрейдзон*, Москва 2000. Delo je zanimivo, ker odraža poglede sodobne ruske historiografije na razvoj slovenskega narodnega vprašanja.

²⁹ Navedek po F. Gestrin in V. Melik, nav. delo, str. 448.

Podobno so odposlanci iz čeških in hrvaških dežel aprila 1848 izdali proglas »bratom Slovencem na Kranjskem, Primorskem, Štajerskem in Koroškem«. Proglas je med drugim pozival:

»Odpravite predsodke in provincialne spore, od slovanske obale Jadrana do bregov Drave se objemite bratsko vsi Slovenci, ustvarite si v duhu in v srcih Slovenijo, ki politično še ne obstoji, preložite najvišjemu prestolu svoje prošnje za politično obmejitev Slovenije.«³⁰

Iz povedanega vidimo, da je želja po političnem povezovanju južnih Slovanov znotraj monarhije nastajala in rasla vzporedno s slovensko narodno zavestjo. Navzoča je bila pri nekaterih razumnikih, ki so menili, da se bo iz dokaj neizoblikovanih jezikov različnih slovanskih narodov izoblikoval enotni jezik. Omenili smo že zaslugo Valentina Vodnika in Zoisovega kroga, da je o nerealnosti takega pričakovanja prepričala maršala Marmonta, ki je zaradi nepoznavanja razmer verjel, da bo v Ilirskih provincah mogoče uveljaviti enoten jezik za vse prebivalce.

Društvo Slovenija, ki mu je v tem času predsedoval Fran Miklošič, je 20. aprila 1848 kot »Slovenski zbor v Beču (na Dunaju)«, oblikovalo t. i. Program Zedinjene Slovenije. V prvi točki je bila oblikovana zahteva po povezavi vseh Slovencev v kraljestvo Slovenija:

»Da se politiško razkropljeni narod Slovencev na Kranjskim, Štajerskim, Primorskim in Koroškim kakor jeden narod v eno kraljestvo z imenom »Slovenija« zedini, in da ima za-se svoj deželni zbor.

Časi so minuli, v katerih so vladarji in njih malopridni svetovavci mislili, da ljudstvo ni zavoljo drugiga na svetu, kakor k temu služiti, de vladarji in njih prilizovavci s potam in kervijo podložnih njih strastim služijo. Hvala Bogu! ti časi so minuli, resnice večna luč je žalostne dni dolge in britke služnosti končala. Zdaj nam je pripušeno, vse državne naprave večni pravici, katero je Bog v serce vsakiga človeka zapisal, primeriti, da se bodo zvile naprave serca in uma tlačile in tamnile, ampak da se um prost dvigne k večni resnici, in da čutno serce vse dobro z gorečnostjo objame. Nas vboge Slovence je, kakor zgodba kaže, meča sila ločila in razkropila, sila pa ni pravica. Ako ravno krivica in hudo skozi stoletja obstoji, za to ne bode nikdar pravica in dobro. Zakaj bi nam tedaj ne bilo pripušeno, našiga milostljivega Cesarja prositi, da nam pripusti se zjediniti. Zloga moč rodi; mi bi zamogli toljko bolj krepko Cesarja braniti, toljko bolj močni steber njegovega prestola biti. Bog ve, ako mu se bode pred ko mislimo, naše pomoči potreba. Kar korist Slovencev zadene, kateri jih po tem zjedinenji čaka, vsako sam lahko presodi.«

³⁰ Prav tam.

Druga točka tega programa je zajemala zahtevo po enakopravnosti slovenskega jezika z nemškim:

»Da ima slovenski jezik v Sloveniji popolnoma tiste pravice, katere ima nemški jezik v nemških deželah, da bode tedaj naši volji pripuščeno, kdaj in kako bomo slovenski jezik v šole in pisarnice (kanclije) upeljali.

Večna pravica nam kaže, da imajo vsi narodi enake pravice. Komu od nas bi na misel padlo govoriti, da imajo Evropejci pravico, vboge zamorce v Afriki kakor živino loviti in v daljno služnost peljati. Človek, božja podoba, nima nikdar služen drugega človeka biti. Toljko bolj gerdo ravna, božjo podobo in božjo voljo z nogami tare tisti narod, kateri druge narode, zapopadek toljko oseb, zatira in v jekleni jarem britke služnosti vprega. Dolgo je našo narodnost nemško zatiranje terlo, alj časi krivic so minuli, zato terjamo za nas večne pravice.

Kar potrebo našiga jezika zadene, je brez dvombe gotovo, da ga ne moremo dalje pogrešovati: da smo brez njega kakor nesrečnež, kteriga oči žalostna tema obdaje, da ne vidi sonca in lepe narave.«³¹

Zahteva po povezavi Slovencev v enotno kraljestvo v okviru monarhije se ni uresničila. Pač pa je presenetljivo hitro prišlo do uresničitve zahteve po priznanju enakopravnosti jezika. Cesar je pod pritiskom revolucionarnega gibanja aprila 1848 izdal t. i. Pillersdorfovo ustavo,³² ki je v § 4 določala, da je vsem narodom zajamčena nedotakljivost njihove narodnosti in jezika.³³ Vsebinsko enako določilo je vsebovala tudi t. i. oktroirana marčna ustava, ki jo je izdal cesar Franc Jožef I. naslednje leto.³⁴ Ustava je v § 5 določala, da so vsi narodi (nem. *Volksstämme*) enakopravni in da ima vsak narod nedotakljivo pravico

³¹ Gl. faksimile programa Zedinjene Slovenije, kakor ga je sestavilo dunajsko društvo Slovenija, 20. aprila 1848, Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba, Ljubljana 1978, str. 449.

³² Cesar je ustavo razglasil s patentom 26. aprila 1848. Gl. Sr. k. k. Majestät Ferdinand des Ersten politische Gesetze und Verordnungen für sämtliche Provinzen des Oesterreichischen Kaiserstaates, mit Ausnahme von Ungarn und Siebenbürgen. Auf Allerhöchsten Befehl, und unter Aufsicht der höchsten Hofstellen herausgegeben. Sechs und siebenzigster Band, welcher die Verordnungen vom 1. Januar bis 2. December 1848 enthält. Wien. Aus der k. k. Hof- und Staats-Aerarial-Druckerey. 1851, Nr. 49, str. 145 in nasl. Več o tej ustavi in nadaljnjem ustavnem razvoju gl. Ludwig Adamovich, Handbuch des österreichischen Verfassungsrechts, 5. Aufl. von H. Spanner, Wien 1957, str. 8 in nasl.

³³ § 4: Allen Volksstämmen ist die Unverletzlichkeit ihrer Nationalität und Sprache gewährleistet.

³⁴ Ustava je bila razglašena 4. marca 1849. Gl. Kaiserliches Patent vom 4. März 1849, die Reichsverfassung für das Kaiserthum Oesterreich enthaltend, Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1849. Wien 1850. Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei. Nr. 150, str. 151 in nasl.

varovati in gojiti svojo narodnost in jezik.³⁵ Enako določilo so vsebovale tudi deželne ustave dežel, v katerih je živel slovensko prebivalstvo. Objavljene so bile decembra 1849.³⁶

Cesar se je zavedal, da je jezikovna enakopravnost jamstvo za nadaljnji obstoj monarhije. To je izrecno omenil v svojem programu, ki ga je predstavil ministrom 27. novembra 1848. Po njegovih besedah naj bi novo vez, ki naj bi povezovala vse dežele in narode v enotno državno telo, zagotavljala enakopravnost in nemoten razvoj vseh narodnosti. Na temelju resnične enakopravnosti vseh ljudstev države, enakosti vseh državljanov pred zakonom (nem. *der wahren Gleichberechtigung aller Völker des Reiches und der Gleichheit aller Staatsbürger vor dem Gesetze*) in združitve vseh dežel in narodov monarhije v eno državo bi prišlo do prenove in pomladitve monarhije.³⁷

Kot prvi korak na poti k enakopravnosti jezikov so uvedli izdajanje državne in deželnih zakonodaj v deželno običajnem jeziku (nem. *landesübliche Sprache*).³⁸ V ta namen so ustanovili »Državni zakonik in vladni list avstrijskega cesarstva« (Allgemeines Reichs- Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich) kot tudi »deželne zakonike in vladne liste« v posa-

³⁵ § 5: Alle Volksstämme sind gleichberechtigt, und jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache.

³⁶ § 3: Die im Lande wohnenden Volksstämme sind gleichberechtigt und haben ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege ihrer Nationalität und Sprache. Gl. cesarske patente z dne 30. decembra 1849, s katerimi so bile razglašene deželne ustave za Kranjsko (R. G. Bl. Jahrgang 1850, Nr. 9, str. 95 in nasl.), Koroško (R. G. Bl. Jahrgang 1850, Nr. 8, str. 73 in nasl.) in Štajersko (R. G. Bl. Jahrgang 1850, Nr. 12, str. 153 in nasl.) ter cesarski patent z dne 25. januarja 1850 (R. G. Bl. Jahrgang 1850, Nr. 26, str. 397 in nasl.), s katerim je bila razglašena deželna ustava za Gorico in Gradiško ter Istro.

³⁷ Gl. Einleitung zu dem Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich, Allgemeines Reichs- Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1849, Wien 1850, str. I.

³⁸ Gl. Einleitung zu dem Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich, Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1849, Wien 1850, str. II, § 1, 1. odst: Es wird von einem nachträglich zu bestimmenden Zeitpunkt ein allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt in allen landesüblichen Sprachen ausgegeben werden. Izraz »v deželi običajni jezik« (nem. *landesübliche Sprache*) je uvedel § 13 Občnega sodnega reda Jožefa II iz leta 1781. Gl. Patent vom 1sten May 1781 – Allgemeine Gerichtsordnung v: Joseph des Zweyten Römischen Kaisers Gesetze und Verfassungen im Justiz-Fache. Für Böhmen, Mähren, Schlesien, Oesterreich ob und unter der Enns, Steyermark, Kärnthen, Krain, Görz, Gradisca, Triest, Tyrol und die Vorlande. In den ersten vier Jahren seiner Regierung. Wien 1817, str. 6 in nasl. Več o pojmu *landesübliche Sprache* po ustavi iz leta 1867 gl. Dietmar Baier, Sprache und Recht im alten Österreich. Art. 19 des Staatsgrundgesetzes vom 21. Dezember 1867, seine Stellung im System der Grundrechte und seine Ausgestaltung durch die oberstgerichtliche Rechtsprechung (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 4) München, R. Oldenbourg 1983, str. 150 in nasl.

meznih deželah, v katerih so sproti objavljali državne in deželne predpise v desetih jezikih monarhije.³⁹ Prevodom v deželne jezike so pri objavi dodajali nemško besedilo. Posebnost nove ureditve je bila v tem, da sta imela tako nemško besedilo kot tudi njegov prevod v deželni jezik status avtentičnega zakonskega besedila.⁴⁰

Med v deželi običajnimi jeziki, v katere se je prevajala zakonodaja, je bila tudi slovenščina. Iz načina njene omembe je jasno vidna že omenjena zadrega glede poimenovanja slovenskega jezika. Uredba uporablja zvezo »*in slovenischer (zugleich windischer und krainerischer Schriftsprache)*«. Iz nje je mogoče povzeti, da gre pri vseh treh izrazih za sopomenke, s tem, da se je v nemščini v teku devetnajstega stoletja za slovenščino dokaj redno uporabljal izraz »windisch«,⁴¹ ki še ni imel političnega prizvoka oziroma ni bil povezan s poznejšimi »vindišarskimi« teorijami.

Izdajanje zakonov v slovenskem jeziku je bilo velik izziv za prevajalce. Izkazalo se je, da problem uradne rabe slovenščine ni bil le politične, marveč predvsem strokovne narave. Manjkalo je ustaljeno izrazje in manjkali so kvalificirani jezikovno podprti pravniki, ki so bili nujni za nemoteno prevajanje nemških predpisov v slovenščino.⁴² Leta 1853 je sicer komisija za slovansko pravno-politično terminologijo (nem. *Commission für slavische juridisch-politische Terminologie*) izdala v obliki ločene izdaje »pravno politične terminologije za slovanske jezike Avstrije« nemško-hrvaško, srbsko in slovensko terminologijo.⁴³ Slovenski del sta pripravila Matija Dolenc in Janez Navratil, v komisiji pa je slovenski jezik zastopal Fran Miklošič. Kot izhaja iz uvoda, ki ga je na-

³⁹ Gl. Einleitung zu dem Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich, Allgemeines Reichs- Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1849, Wien 1850, str. VI.

⁴⁰ Gl. Einleitung zu dem Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich, Allgemeines Reichs- Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1849, Wien 1850, str. II, § 1, 2. odst.: »[...] Die Texte in den verschiedenen Landessprachen sind gleich authentisch. Den nichtdeutschen Texten ist die deutsche Uebersetzung beizufügen.«

⁴¹ Zanimivo je, da Wolfov Nemško-slovenski slovar (Deutsch-slovenisches Wörterbuch, Herausgegeben auf Kosten des hochwürdigen Herrn Fürstbischofes von Laibach, Anton Alois Wolf, ... Laibach 1860) izraza ne omenja. Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs (gl. op. 43) pa vsebuje izraz Windische Mark, ki ga prevaja kot »slovenska meja, krajina«.

⁴² Več o tem Janez Kranjc: Slovenski Pravnik in razvoj slovenske pravne terminologije, v: Pravnik, 43 (1988), 8–10, str. 458 in nasl.

⁴³ Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs. Von der Commission für slavische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe, Wien. Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei. 1853.

pisal Matevž Cigale, so nastale ločene terminologije kljub prvotni želji »tu in tam brez ozira na djanske razmere izrečeni, da bode plod komisije [...] ena in enaka pravoslavna terminologija ako ne vseh avstrijskih Slavjanov, saj vseh južnih Slavjanov«. ⁴⁴ Namen skupne izdaje je bil, kot je zapisal Cigale, »da bi se tu nasvetovani pravoslavni izrazi in izreki vzajemno podpirali, opravičevali in dopolnovali«. Iz povedanega vidimo, da je bilo uradno slovensko pravno izrazje v tem času tako rekoč v nastajanju in da so ga skušali izoblikovati tudi s pomočjo drugih južnoslovanskih terminologij.

Proces oblikovanja slovenskega pravnega izrazja, ki je seveda trajen proces vsakega živega jezika, je dosegel svoj vrhunec z izdajo »nemško slovenske pravne terminologije«, ki jo je ob tvornem sodelovanju številnih slovenskih pravnikov uredil Janko Babnik. ⁴⁵ Verjetno bi lahko šele od tega trenutka naprej govorili o poenotenem in celovitem naboru slovenskega pravnega izrazja. Zato lahko razumemo zadrege in razhajanja, do katerih je prihajalo pred tem pri prevajanju nemških pravnih besedil v slovenski jezik.

Potrebe po znanju deželnega jezika se je zavedala tudi vlada. Notranji minister Bach, ki ga navadno prikazujemo kot reakcionarnega absolutista, je avgusta 1849 s posebnim odlokom, ki ga je naslovil na šefe dežel (*Länderchefs*), da bi jim razložil svoje poglede na zaupano mu nalogo notranjega ministra, med drugim opozoril, da mora državni uradnik na območjih z več narodnostmi znati tudi v deželi običajni jezik. Če ga ne zna, si mora tako znanje pridobiti in si tudi sicer prizadevati za dejansko uveljavitev enakopravnosti vseh narodov. ⁴⁶ V tem duhu je mogoče razumeti tudi cesarski patent o določitvi organizacije vrhovnega in kasacijskega sodišča na Dunaju. Patent je kot uradni jezik sodišča sicer določil nemščino, vendar je hkrati dopustil izjemo za primer, da je tekel postopek pred nižjim sodiščem v drugem jeziku (nem. *in einer anderen als der deutschen Sprache*). V takem primeru bi morale vrhovno sodišče izdati svojo odločitev in njeno utemeljitev (nem. *seine Entscheidung samt den Gründen*) v nemščini in v jeziku, v katerem je tekla obravnava na prvi instanci (nem. *in der Sprache, in welcher die Verhandlung in erster Instanz geführt wurde, und*

⁴⁴ Juridisch-politische Terminologie ..., str. XIII.

⁴⁵ Gl. Nemško-slovenska pravna terminologija. V imenu društva »Pravnika« vredil dr. Janko Babnik, c. kr. sodni pristav. Na Dunaju. Tiskala in založila c. k. dvorna in državna tiskarnica. 1894.

⁴⁶ Gl. odlok (Erlaß) z dne 15. avgusta 1849, R.G. Bl. Jahrgang 1849, Nr. 362, str. 644: »Als ein wesentliches Mittel zur Erreichung dieses Zweckes erscheint es, darüber zu wachen, daß in jenen Kronlandgebieten, welche mehrere Nationalitäten umfassen, sich jeder Beamte die Kenntnis der landesüblichen Sprache Verschaffe, und überhaupt sich angelegen seyn lasse, die gleiche Berechtigung aller Stämme zu vermitteln und thatsächlich zur Geltung zu bringen.«

in der deutschen Sprache).⁴⁷ Zanimivo je, da kljub jasnemu predpisu in prizadevanju slovenskih pravnikov vrhovno sodišče monarhije, v nobeni od zadev, ki so na nižji stopnji tekle v slovenščini in so prišle do njega, ni izdalo odločbe v slovenskem jeziku.

Decembra 1852 je cesar izdal patent, s katerim je spremenil zasnovo Državnega zakonika in vladnega lista,⁴⁸ ki se je poslej imenoval Državni zakonik avstrijskega cesarstva (*Reichs-Gesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich*). Po novem je Državni zakonik izhajal le še v nemškem jeziku, prevode predpisov pa so objavljali v deželnih uradnih listih (§ 3). Avtentično je bilo poslej samo nemško besedilo. Notranji minister je to ureditev leta 1853 dopolnil z uredbo, s katerim je določil, da je treba § 2 omenjenega cesarskega patenta razlagati retroaktivno.⁴⁹ Tako so za nazaj odrekli naravo avtentičnega besedila vsem prevodom predpisov, ki so izšli v Državnem zakoniku in vladnem listu od njegove ustanovitve leta 1849 naprej. Prvega januarja 1860 je cesar s patentom ukinil deželne uradne liste.⁵⁰ Odločitve o tem, ali je treba katerega od predpisov, objavljenih v Državnem zakoniku, prevesti v katerega od jezikov monarhije in ga v obliki posebnega odtisa poslati v katero od dežel, so sprejemali Centralni uradi.

Našteti predpisi so bistveno oslabili položaj nenemških jezikov monarhije. Mnogi so v tem videli utrjevanje prevlade nemškega jezika in nemškonacionalnih elementov ter načrtno oviranje razvoja svojih narodov. In čeprav je bila pri oblikovanju navedenih predpisov verjetno navzoča tudi ta težnja, je bil glavni razlog brez dvoma povsem pragmatične narave. Obstoj desetih jezikovnih različic istega predpisa, ki so bile kljub zelo različni kakovosti prevodov vse avtentične, je nujno zmanjševal pravno varnost in povečeval možnost sporov. V prid enemu samemu uradnemu jeziku je govorila tudi potreba po učinkoviti in enotni državni upravi.

⁴⁷ Gl. § 27 cesarskega patenta o določitvi organizacije vrhovnega in kasacijskega sodišča na Dunaju (betreffend die Einrichtung eines Obersten Gerichts- und Cassationshofes) z dne 7. avgusta 1850, R. G. Bl. Jahrgang 1850, Nr. 325, str. 1362 in nasl. Gl. tudi sklicevanje na ta predpis v prispevku O določi najvišjega c. kr. sodišča o rabi slovenščine pri sodnijah na Kranjskem, Slovenski pravnik, 1881, str. 252 in nasl., zlasti str. 254.

⁴⁸ Gl. cesarski patent z dne 27. decembra 1852, B. G. Bl. Jahrgang 1852, Nr. 260, str. 1143 in nasl.

⁴⁹ Gl. uredbo notranjega ministra (Verordnung des Justizministeriums) z dne 19. marca 1853, B. G. Bl. Jahrgang 1853, Nr. 51, str. 257: »[...] die Vorschrift [...] wonach [...] der deutsche Text als der alleinige authentische anzusehen ist, auch auf alle schon früher in dem Reichsgesetzblatte erschienenen Gesetze und Verordnungen anzuwenden ist.«

⁵⁰ Gl. § 1 cesarskega patenta z dne 1. januarja 1860, B. G. Bl. Jahrgang 1860, Nr. 3, str. 4 in nasl.

Izid deželnega zakonika, tj. uradnega lista za vojvodino Kranjsko v slovenskem in nemškem jeziku, je znova odredil šele cesarski zakon iz leta 1869. Po tem zakonu sta bili avtentični obe besedili, ki sta se v dvomljivih primerih enako upoštevali tudi pri razlagi deželnih predpisov.⁵¹

Kljub navedenim spremembam bi težko rekli, da je bil položaj slovenskega jezika pred sodišči brezupen. Novembra 1850 je »Deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino« objavil »Predpis zastran sodnijskega jezika v kazenski ravnavi na Koroškem in Kranjskem«,⁵² ki je temeljil na odloku Ministrstva za pravosodje z dne 29. oktobra 1850. Slednje je, kot beremo v objavljenem slovenskem prevodu,

»c. kr. koroški in krajnski višji sodnji to le zaukazalo: Praviloma ima na Krajnskem kakor tudi v slovenskih okrajih Koroškiga ne samo nemški, ampak tudi slovenski jezik kot sodnijski jezik veljati. Protokoli, ki se imajo v kazenskih rečeh z obdolženci in pričami pisati, se imajo tedaj, ako zaslišanec samo slovensko ume, v slovenskem jeziku pisati, in treba je tukaj tomača po §§. 169 in 210 kazenske pravnice postaviti samo tedaj privzeti, če ne ume ne sodnik ne zapisovavec zaslišancoviga jezika. Zavoljo razmer pa, ktere sta c. kr. višja deželna sodnija kakor tudi občji prokurator razkazala, se pripusti, protokol samo nemško pisati in njegov zapopad zaslišancu slovensko brati, kadar sodnik zapisavca nima, ketri bi slovenski jezik tudi gladko pisati umel, in s pogodbo, de sodnik in zapisavec jezik zaslišanca umeta. Kadar je tako, se ima spolnovanje tega predpisa kakor tudi vzrok v protokol izrazno zapisati, zakaj de se protokol ni mogel slovensko pisati.«

Zanimivo je, da nemško besedilo ne uporablja izraza »slovenisch« marveč »slavisch« (slovanski) oziroma »windisch«, ko omenja slovenske okraje na Koroškem. Slovenski prevod predpisa kaže na precejšnje terminološke težave in nedoslednosti prevajalca (v istem odstavku npr. uporablja izraz zapisovavec in zapisavec) oziroma slovenskega pravnega jezika, ki so bile brez dvoma pomemben razlog za počasno uveljavljanje slovenščine v upravnih in sodnih postopkih. Razlog za tako stanje je bil predvsem v dejstvu, da je bilo šolanje v slovenskem jeziku v tem času omejeno na osnovno šolo in da Slovenci nismo

⁵¹ Gl. Gesetz für das Herzogthum Krain betreffend die Kundmachung der Landesgesetze und der Verordnungen der Landesbehörden, Landesgesetzblatt für das Herzogthum Krain. Jahrgang 1870. III. Stück – Deželni zakonik za vojvodstvo kranjsko. Leto 1870. III. del, Nr. 3, str. 142, § 2: »Jeder dieser beiden Texte ist gleich authentisch. In zweifelhaften Fällen hat die Auslegung der Landesgesetze und der Verordnungen der Landesbehörden unter Vergleichung beider Texte nach ihrem Wortlaute und Sinne stattzufinden.«

⁵² Gl. Deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino. II. tečaj 1850 – Landes-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Krain. II. Jahrgang 1850. V. Ljubljani. Natisnila Rozalija Eger – Laibach. Druck aus der Eger'schen Buchdruckerei, Nr. 561, str. 472 in nasl.

imeli univerze, na kateri bi se v okviru sistematičnega znanstvenega raziskovanja razvijale strokovne terminologije.

Podobno določilo kot prej omenjeni predpis je vseboval tudi odlok pravosodnega ministrstva iz leta 1862 za ozemlje višjih deželnih sodišč v Gradcu in Trstu, kjer so bili naseljeni *Slovani* (nem. *alle jene Gerichtssprengel, welche von Slaven bewohnt werden*). Po tem odloku so morale biti osebe, ki so znale samo *slovansko*, kot obdolženci ali priče zaslišane v svojem jeziku, pri čemer je bilo treba v *slovanskem* jeziku napisati tudi vsaj bistvene točke zapisnika (tč. 1). Isto je veljalo za prisega, ki jih je bilo treba po možnosti zapisati v *slovanskem* jeziku (tč. 2), sprejemati *slovanske* vloge in jih v istem jeziku tudi reševati (tč. 4) oziroma v njem pripraviti različne obrazce (tč. 5) itd.⁵³ Ob tem je treba opozoriti, da je odlok izraza *Slovani* in *slovanski* uporabljal kot zbirna pojma. Na območju višjega deželnega sodišča v Trstu so namreč poleg slovenskih živeli tudi prebivalci, ki so govorili srbohrvaško.⁵⁴

Pravosodno ministrstvo je leta 1866 sodišča opozorilo, da je treba njegov odlok iz leta 1862 z vidika uporabe slovenskega jezika uporabiti tudi v pravdnem postopku,⁵⁵ leta 1867 pa so odpravili pogojno veljavo jezikovnih določb za Kranjsko, kjer je bila poslej uporaba slovenščine pri protokoliranju zaslišanj in priseg obvezna za stranke, ki so znale samo ta jezik.⁵⁶

⁵³ Gl. Erlaß des Justizministeriums vom 15. März 1862, Z. 865 praes. An die Oberlandesgerichts-Präsidien Graz und Triest. Besedilo navaja: Das österreichische Sprachenrecht. Eine Quellensammlung, eingeleitet und herausgegeben von Dr. Alfred Fischel. Zweite vermehrte bis zur Gegenwart ergänzte Auflage, Brünn 1910. Druck und Verlag von Friedr. Irrgang (v nadaljevanju: Fischel). Nr. 275, str. 145 in nasl. Slovenski prevod je objavil Slovenski pravnik, 1881, str. 54 in nasl.

⁵⁴ To izrecno omenja odlok pravosodnega ministrstva iz leta 1893, v zvezi z izdajanjem odločitev v slovenskem in srbohrvaškem jeziku (nem. *betreffend die oberlandesgerichtlichen Erledigungen in slovenischer und serbo-kroatischer Sprache*). Odlok opozarja sodišče, da mora izdajati svoje odločitve v jeziku, v katerem je tekel postopek, in poskrbeti za jezikovno enakopravnost (nem. *sprachliche Gleichberechtigung*) v jezikovno mešanih postopkih (nem. *in Fällen gemischtsprachiger Verhandlung*). Gl. Justiz-Ministerial-Erlass vom 10. Juni 1893, Z. 9234 an das Oberlandesgerichts-Präsidium in Triest. Besedilo odloka navaja Fischel, Nr. 410 b., str. 242.

⁵⁵ Gl. Odlok pravosodnega ministrstva (... Erlaß des Justizministeriums vom 20. Oktober 1866, Z. 1861 praes. an die Oberlandesgerichts-Präsidien in Graz und Triest). Odlok opozarja na to, da uporaba slovanskega jezika ni omejena le na kazenske zadeve, marveč je dopustna tudi v civilnih zadevah (nem. *... so erscheint jedenfalls auch die Annahme von Rechtsklagen und anderen Eingaben in streitigen Rechtsangelegenheiten in den bezeichneten Gerichtssprengeln als zulässig*). Ministrstvo prosi prezidij višjih deželnih sodišč, da o tem obvestijo nižja sodišča na svojem območju. Besedilo odloka navaja Fischel, Nr. 294, str. 160.

⁵⁶ Gl. Odlok pravosodnega ministrstva (Erlass des Justizministeriums) z dne 5. septembra 1867 Z. 8636, (besedilo navaja Fischel, Nr. 303, str. 166 in nasl.): »[...] daß bei den Gerichtshöfen, Staatsanwaltschaften und Bezirksgerichten in Krain Protokolle über

Življenje teh predpisov v praksi ni bilo nujno tako kot na papirju, saj so jih neredko razlagali restriktivno in v škodo slovenskega jezika. Da pri tem ni šlo za uradno politiko do slovenskega jezika, dokazujejo številni odloki, s katerimi je skušala vlada zagotoviti dosledno izvajanje jezikovnih predpisov. Tako sta ministrstvo za pravosodje in notranje ministrstvo z več odloki opozarjali na neprimerne prakse in dajali točna navodila glede uradnih opravil, ki jih je treba opraviti v slovenskem jeziku.⁵⁷ Ker je smel zagovornik pred sodiščem nastopati v slovenskem jeziku, je npr. pravosodno ministrstvo opozorilo prezidij višjega deželnega sodišča v Gradcu, da je treba tudi pri izbiri zagovornika po uradni dolžnosti paziti, da zna jezik obtoženca, in da sme tudi na zaključni obravnavi nastopati v slovenskem jeziku.⁵⁸

Vernehmungen von Parteien, welche nur der slovenischen Sprache kundig sind, von nun an stets in der slovenischen Sprache aufgenommen werden [...]« Gl. tudi odloke notranjega ministrstva, s katerimi poziva politične gremije dežel s slovenskim prebivalstvom, naj pri občeivanju s slovenskim prebivalstvom uporabljajo slovenski jezik ter sprejemajo vloge v slovenščini: Erlaß des Ministeriums des Inneren vom 6. August 1867 Z. 3968 M. I. (besedilo navaja Fischel, Nr. 300, str. 165), naslovljen na deželnega predsednika v Celovcu (*»[...] dafür Sorge zu tragen, daß sich die politischen Behörden in ihrem Verkehr mit der slovenischen Bevölkerung die Bestimmungen dieses Erlasses gegenwärtig halten [...]«*), Erlaß des k.k. Ministeriums des Inneren vom 6. August 1867 Z. 3968 (besedilo navaja Fischel, Nr. 301, str. 165 in nasl.), naslovljen na predsednika deželne vlade v Ljubljani, in istočasno izdani odlok z enako vsebino, ki je bil naslovljen na namestnika v Trstu Z. 3989 M. I. (besedilo navaja Fischel, Nr. 302, str. 166). Gl. tudi Okrožnico deželne vlade v Ljubljani, z dne 20. septembra 1867 Z. 2450 P. (besedilo navaja Fischel, Nr. 304, str. 167 in nasl.), ki se sklicuje na prej navedeni odlok ministrstva (*»Auch für die politischen Behörden gilt somit der vom hohen Justizministerium den Gerichten vorgeschriebene Modus, daß die Aussagen oder Erklärungen der nur der slovenischen Sprache kundigen Parteien in dieser Sprache nicht bloß anzuhören sondern auch in derselben zu Protokoll zu nehmen sind [...]«*), in deželni prezidialni odlok, naslovljen na okrajne glavarje na Kranjskem, z dne 21. julija 1870 Z. 962 Pr. (besedilo navaja Fischel, Nr. 344, str. 187), ki opozarja na to, da se nekateri okrajni in davčni uradi v pismenem občeivanju s strankami, ki znajo samo kranjsko (nem. *im schriftlichen Verkehr mit Parteien, die nur krainerisch verstehen*) poslužujejo le nemškega jezika.

⁵⁷ Gl. npr. Erlaß des Ministeriums des Inneren vom 6. August 1867 Z. 3968 M. I. an den Landespräsidenten Grafen Hohenwart in Klagenfurt (besedilo navaja Fischel, Nr. 300, str. 165); Erlaß des K. K. Ministeriums des Inneren vom 6. August 1867, Z. 3968 M. I. an den Landesregierungs-Präsidenten v. Conrad in Laibach (besedilo navaja Fischel, Nr. 301, str. 165 in nasl.); Erlaß des Ministeriums des Inneren vom 6. August 1867, Z. 3989 M. I. an den Statthalter Freih. v. Bach in Triest (besedilo navaja Fischel, Nr. 302, str. 166); Erlaß des Justizministeriums v. 5. September 1867, Z. 8636, an das Oberlandesgerichts-Präsidium in Graz (besedilo navaja Fischel, Nr. 303, str. 166 in nasl. – Ministrstvo ugotavlja, da je med uradniki na sodiščih in tožilstvih kot tudi med notarji dovolj ljudi, ki znajo dovolj slovensko, da lahko za tiste, ki znajo le slovensko, zapisnike pišejo v slovenskem jeziku. Odlok natančno navaja, katere zapisnike je treba pisati v slovenskem jeziku.); Erlaß des k. k. Justizministeriums vom 4. Juni 1869, Z. 6299, an das k. k. Oberlandesgerichts-Präsidium in Graz (besedilo navaja Fischel Nr. 327, str. 178 in nasl.) itd.

⁵⁸ Erlaß des k. k. Justizministeriums vom 4. Juni 1869, Z. 6299, an das k. k. Oberlandesgerichts-Präsidium in Graz (besedilo navaja Fischel Nr. 327, str. 178 in nasl.).

Položaj nenemških jezikov monarhije je dodatno okrepil sprejem državne, t. i. »decembrske« ustave (nem. *Staatsgrundgesetz*) o pravicah državljanov, 21. decembra 1867. Ta je v 19. členu določala nedotakljivo pravico narodov, da varujejo in gojijo svojo narodnost in jezik. Ustava je vrh tega določala, da država priznava enakopravnost v deželah običajnih jezikov v šolah, uradih in v javnem življenju.⁵⁹ In čeprav je bilo to določilo povsem jasno in nedvomno, je bila praksa, kot smo že omenili, pogosto drugačna. Uradništvo je večkrat odklanjalo uporabo deželne jezika in je tudi v občevarju s strankami, ki niso znale nemško, uporabljalo izključno nemščino. Deželno predsedstvo v Ljubljani je zato leta 1870 štel za potrebno, da s posebno okrožnico opozori na tovrstne nedopustne prakse nekaterih uradnikov. Opozorilo je, da bo morebitne kršitve jezikovnih predpisov v skladu z disciplinskimi predpisi obravnavalo kot kršitev uradniške dolžnosti.⁶⁰

Slovenske pravnike in politike, ki so si prizadevali za čim doslednejšo uveljavitev slovenskega jezika v sodnih postopkih, je zelo razburila odločitev Vrhovnega sodišča, ki je 16. februarja 1881 potrdilo odločitev višjega deželnega sodišča v Gradcu. To je od sodišča v Kamniku zahtevalo, da mora odločbo, ki jo je izdalo v slovenščini, nadomestiti z nemško. Svojo odločitev je Vrhovno sodišče utemeljilo z ugotovitvijo »da se zdi redni in neovirani tek pravosodja v največji meri ogrožen, če je prepuščeno samovolji strank, njihovih zastopnikov ali sodišč, da se pri vlogah in odločitvah poljubno poslužujejo enega ali drugega jezika«. ⁶¹ Spričo dejstva, da je postopek tekkel delno v nemškem in delno

⁵⁹ Staatsgrundgesetz vom 21. December 1867, über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, B. G. Bl. für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1867, Wien 1867. Nr. 142, str. 394 in nasl. Art. 19: »Alle Volksstämme des Staates sind gleichberechtigt, und jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache.

Die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in Schule, Amt und öffentlichem Leben wird vom Staate anerkannt. [...]«. Več o nastanku 19. člena in o predlogu dr. Lovra Tomana, ki je hotel zagotoviti enakopravnost jezikov v sodnem postopku, gl. pri Gerald Stourzh, Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918. Wien 1985, str. 53 in nasl. Gl. tudi Dietmar Baier, Sprache und Recht im alten Österreich. Art. 19 des Staatsgrundgesetzes vom 21. Dezember 1867. Avtor podrobno obravnava konkretne vidike uveljavljanja jezikovne enakopravnosti. Med drugim obravnava problem opredelitve nacionalnosti (str. 146 in nasl.).

⁶⁰ Landes-Präsidialerlass ddto. Laibach 21. Juli 1870, Z. 962/Pr., an alle Herren Bezirkshauptmänner in Krain (besedilo navaja: Fischel, Nr. 344, str. 187).

⁶¹ Gl. Sammlung von Civilrechtlichen Entscheidungen des k. k. obersten Gerichtshofes. Herausgegeben von Dr. Julius Glaser, Dr. Joseph Unger und Joseph v. Walthner. Neunzehnter Band. (Mit dem Verzeichnisse der Gesetzesstellen und dem systematischen Register für Band XIX.) Zweite Auflage. Wien. Druck und Verlag von Carl Gerold's Soh. 1887. Nr. 8296, str. 89: »[...] daß der regelmäßige und unbehinderte Gang der Rechtspflege im höchsten Grade gefährdet erscheint, wenn es der Willkür der Parteien, ihrer Vertreter oder der Gerichte

v slovenskem jeziku, deluje ta utemeljitev dokaj prepričljivo. Tudi pravno pa je bila nesprejemljiva ugotovitev sodišča, da je bila od uvedbe Občega sodnega reda pred sodišči na Kranjskem v deželi običajni jezik izključno nemščina.⁶² Odločba je pri slovenskih pravniki sročila pravi vihar.⁶³ Slovenski odvetniki so napisali posebno spomenico, slovenski poslanec vitez Schneid pa je marca 1881 v državnem zboru vložil interpelacijo.⁶⁴ Avtorji spomenice in interpelacije so se sklicevali na protiustavnost take razlage § 13 Občega sodnega reda, saj je že omenjeni 19. člen »decembrske« ustave iz leta 1867 zagotavljal enakovrednost jezikov.

Kot odgovor na interpelacijo je pravosodni minister Alois Pražák 18. aprila 1882 izdal odlok za območje Višjega deželnega sodišča v Gradcu (t. i. Pražakove jezikovne naredbe).⁶⁵ V odloku, ki je delno pisan v prvi osebi ednine, je minister opozoril na dejstvo, da so Slovenci dosegli tako stopnjo izobrazbe in razširjenosti slovenskega knjižnega jezika, da ne more biti več pomisleka proti njegovi uporabi pred sodišči. Sodišča niso sprejela dejstva, da je slovenščina v smislu § 13 splošnega občinskega reda »v deželi običajni jezik« in v smislu § 4 zakona o nepravdnem postopku »običajen jezik pred sodiščem«. Zato mora ministrstvo za pravosodje sodiščem po administrativni poti pomagati napraviti preboj pri tem zamujenem priznanju. Minister je med drugim zapisal:

»Kot vodja ministrstva stojim na stališču, ki ga je pravosodno ministrstvo v zadnjih dvajsetih letih v svojih odločbah spoznalo kot pravilno, da imata le vlada in izvršilna oblast na temelju pripomočkov in virov, ki jih imata v polnem obsegu na voljo samo oni dve, edini možnost, ugotoviti dejstvo,

überlassen bleibe, in den gerichtlichen Eingaben und Erledigungen nach Belieben der einen oder der anderen Sprache sich zu bedienen.«

⁶² »[...] daß in Herzogthume Krain seit Einführung der allgemeinen Gerichtsordnung die deutsche Sprache ausschließlich die bei Gericht landesübliche Sprache war.«

⁶³ Gl. Slovenščina pred sodnijo, II, SP 1881, 88–90 in O zadnji določbi najvišjega sodišča o rabi slovenščine pri sodnijah na Kranjskem; SP 1881, 93 s. Gl. tudi Sergij Vilfan, Društvo Pravniki in njegovo glasilo v boju za slovensko uradovanje, v: Pravniki, 43 (1988), 8–10, str. 452 in nasl., zlasti str. 452 in nasl.

⁶⁴ Besedilo spomenice in interpelacije je skupaj z odgovorom ministra Pražaka objavil Slovenski Pravniki (SP 1881, 97–101). Tu so tudi navedeni glavni podpisniki interpelacije.

⁶⁵ Gl. Erlaß des Justizministeriums vom 18. April 1882, Z. 20.513 ex 1881, an das Oberlandesgerichts-Präsidium Graz. Besedilo navaja Fischel, Nr. 379, str. 213 in nasl. Gl. Slovensko uradovanje, SP 1883, str. 145 in nasl. V komentarju izraža nepodpisani avtor (po vsej verjetnosti Alfonz Moshe) precej dvomov o tem, da bi se stanje pred sodišči zaradi tega kaj bistveno spremenilo. Drugače nepodpisani avtor prispevka Slovenščina pred sodnijami, SP 1881, str. 318: »Gospodu ministru dr. Pražaku, ki je vendarle jedenkrat nekaj napravil, pa kličemo slavo!« Podobno Dr. I. T. (verjetno Ivan Tavčar): Justičnega ministra ukaz na prezidij graške nadsodnije od 18. aprila 1882, št. 20613, SP 1882, str. 129 in nasl.: »Vsekakor je ta ukaz najboljši in največji uspeh, kojega smo dosegli pod vladno grofa Taaffeja.«

kako daleč sta napredovala slovenski jezik in njegova primernost za rabo pred sodišči. Sodišča niso poklicana, da od primera do primera preverjajo to dejstvo in ga izpostavljajo možnosti nasprotujočih si odločitev, marveč morajo dejanske razmere, ki jih je pristojna stran enkrat za vselej ugotovila, vzeti kot temelj svojih sodniških uradnih dejanj.

Sploh pa menim, da ni naloga sodišč, trajno preprečevati z zakonom zagotovljeni dostop do sodišča jeziku, ki ga je državna uprava priznala kot v deželi običajen. In če sodišča *a limine* zavračajo slovenske vloge le zato, ker vlagatelj zna tudi nemško, vidim v tem sicer preprosto, nikakor pa ne zakonito sredstvo, da se celotno vprašanje enakopravnosti (jezikov) *a limine* zavrne.«

Minister je sodiščem naročil, »da uredé rabo slovenskega jezika mej sodišči in strankami na Kranjskem in po onem delu Štajerske, kjer prebivajo Slovenci, tako kakor odgovarja potrebam pravico zahtevajočemu prebivalstvu, ter da, v kolikor sedanji odnošaji dopuščajo, postavijo v dejansko veljavo ravnopravnost, zagotovljeno v čl. 19. državnega temeljnega zakona.«⁶⁶ Minister je izrazil pričakovanje, da se bodo uradniki, ki službujejo v slovenskih in jezikovno mešanih okrajih, čim prej (nem. *baldigst*) naučili slovensko. Opozoril je na to, da morajo sodišča sprejemati vloge v slovenskem jeziku in da lahko v istem jeziku izdajajo tudi sodbe.

Seveda odlok ni rešil problema uporabe slovenščine v pravosodju. Zato je minister Pražák v zvezi z uradno rabo slovenščine pred sodišči izdal še nekaj odlokov. Med drugim je opozoril na to, da jezikovna navodila ne veljajo le za sodišča II. stopnje. Ker je namen navodil uveljavitev enakopravnosti med v deželi običajnimi jeziki, je tudi višje deženo sodišče, kadar odloča kot sodišče druge stopnje v postopku, ki je na prvi stopnji tekel v slovenskem jeziku, svojo odločitev dolžno po možnosti (nem. *nach Thunlichkeit*) izdati v slovenščini.⁶⁷ Višje državno tožilstvo v Gradcu je leta 1883 opozoril, da se morajo uslužbenci tožilstva, ki še ne obvladajo dovolj slovenskega jezika, v čim krajšem času (nem. *in möglich kürzester Frist*) naučiti slovensko, da bodo mogli v tem jeziku brez težav oblikovati obtožnice proti slovenskim obdolžencem in potem nastopali pred sodiščem v primerih, ko se bo obtoženec branil v slovenščini. Minister je višjemu državnemu tožilstvu tudi naročil, naj strogo pazi na uresničevanje odloka z dne 15. marca 1862 pri državnih tožilstvih v Celju in Ljubljani.⁶⁸

⁶⁶ Tako je preveden ta del odloka v prispevku Slovensko uradovanje, SP 1883, str. 145.

⁶⁷ Gl. Justiz-Ministerial-Erlaß vom 8. April 1883, Z. 4224, an das k. k. Oberlandesgericht in Graz (besedilo navaja Fischel, Nr. 388 a., str. 223).

⁶⁸ Gl. Justiz-Ministerial-Erlaß vom 25. Juni 1883, Z. 9250, an die Oberstaatsanwaltschaft in Graz (besedilo navaja Fischel Nr. 389 a., str. 224).

Naslednje leto je višje deželno sodišče v Gradcu opozoril, da ni v duhu predpisov, če odločitve sodišča v postopkih, ki so v celoti ali delno potekali v slovenskem jeziku, vedno ali najprej objavijo v nemščini. Sodišče se mora ozirati na jezikovno znanje udeležencev in nič ni narobe, če svojo odločitev objavi samo v slovenskem jeziku. Minister je prezidij višjega deželnega sodišča v Gradcu prosil, da o odloku obvesti prezidij okrožnega sodišča v Celju, po potrebi pa tudi prezidij okrožnega sodišča v Novem mestu in deželnega sodišča v Ljubljani, da bodo pozorni na enako ravnanje v podobnih primerih.⁶⁹ Minister je leto pozneje višje deželno sodišče v Gradcu v svojem odloku opozoril, da bi moralo deželno sodišče v Celovcu sprejeti vlogo za vpis »Posojilnice v Slovenjem Plajbergi« v register v slovenščini in da je neutemeljeno zahtevalo avtentični nemški prevod njenega statuta.⁷⁰

Leta 1886 je minister izdal odlok, ki ga je naslovil na prezidij višjega deželnega sodišča v Trstu, ki je bilo verjetno jezikovno najbolj mešano. V njem je ponovno poudaril nujnost upoštevanja odloka iz leta 1862, o tem, da mora potekati glavna obravnava proti osebam, ki znajo samo slovensko, v slovenskem jeziku, in da je treba v tem jeziku izdati tudi sodbo ter njeno utemeljitev. Opozoril je, da se v nasprotju s predpisi pišejo zapisniki zaslišanja prič in obdolžencev na jezikovno mešanih območjih vedno v italijanskem jeziku in brez prevajalca, v slovenskih okrajih pa v italijanskem ali nemškem jeziku, in to tudi takrat, ko poteka zaslišanje v slovenskem jeziku. Minister je opozoril, da mora biti sodišče v stanju, da vsaj bistvene točke razprave zapiše v slovenskem jeziku. Če tega ni zmožno, bi si lahko z nekaj dobre volje tako spretnost pridobilo (nem. *sich doch bei einigem guten Willen diese Fertigkeit anzueignen*).⁷¹

Iz povedanega izhaja, da si je uradna politika v resnici prizadevala za udejanjenje jezikovne enakopravnosti med jeziki monarhije. Že v prestolnem govoru 1. maja 1861 je cesar dejal, da bodo »svobodne institucije ob vestnem varovanju in izvajanju načel enakopravnosti vseh narodov, enakosti vseh državljanov pred zakonom in udeležbe predstavnikov ljudstva v zakonodaji pripeljale do odrešilnega preoblikovanja celotne monarhije«. ⁷² Kljub temu pa so se na terenu tej politiki neredko upirali in jo sabotirali. Kar zadeva pravo-

⁶⁹ Gl. Erlaß des Justizministeriums-vom 14. September 1884, Z. 15.126. (Mit Erlaß des Oberlandesgerichts-Präsidenten in Graz vom 19. September 1884, Z. 7983 an die Gerichtshof-Präsidenten in Cilli, Laibach und Rudolfswerth kundgemacht). Besedilo navaja Fischel, Nr. 392., str. 226.

⁷⁰ Gl. Erlaß des k. k. Justizministeriums vom 24. November 1885, Z. 20.486, an das k. k. Oberlandesgericht in Graz (besedilo navaja Fischel, Nr. 395, str. 227 in nasl.).

⁷¹ Gl. Justiz-Ministerial-Erlaß vom 26. Mai 1886, Z. 2668, an das Oberlandesgerichts-Präsidium in Triest (besedilo navaja Fischel Nr. 395 a. str. 228 in nasl.).

⁷² »[...] freie Institutionen unter gewissenhafter Wahrung und Durchführung der Grundsätze der Gleichberechtigung aller Völker, der Gleichheit aller Staatsbürger vor dem Gesetz

sodje, bi bilo verjetno preveč poenostavljeno, če bi vse pripisali zagrizenosti nemškonacionalnih krogov, ki so delovali v pravosodju in so težili h germanizaciji. Taki ljudje so brez dvoma obstajali, še zlasti na jezikovno mešanih območjih, kjer ni manjkalo tovrstne zadrtnosti. Vendar pa je bilo razlogov za nasprotovanje uporabi slovenskega jezika verjetno več. Gotovo so mnogi slovenski jezik omalovaževali in ga šteli za nerazvitega ter s tem neprimerne za uradno uporabo. Na to posredno kaže tudi zgoraj omenjeni Pražakov argument, da je slovenski knjižni jezik že dovolj razvit, da ga je mogoče uporabljati pred sodišči.

Nasprotovanje večjezičnosti pa je bilo lahko tudi načelno. Tudi iz zgoraj omenjenega argumenta Vrhovnega sodišča je mogoče povzeti, da so mnogi v večjezičnosti videli nevarnost za enotnost države in za učinkovito delovanje pravosodja in uprave.⁷³ V prevladi nemškega jezika (morda bi celo lahko rekli: v enotnem državnem jeziku) so videli jamstvo za obstoj in enotnost monarhije kot velesile, pa tudi pogoj za kakovostno delo pravosodja.

Tako gledanje se je pojavilo že v času absolutizma. Jožef II. je videl v enotnem jeziku pomembno orodje države. Nemščino je imenoval »univerzalni jezik svojega cesarstva«. Ogrskemu magnatu, ki je imel pomisleke proti enotnemu jeziku, je odgovoril, da se je odločil za nemščino kot cesar nemškega cesarstva. Ko bi bila Ogrska najpomembnejši del njegovega cesarstva, bi naredil za uradni jezik madžarščino.⁷⁴ Z dvornim dekretom, naslovljenim na moravski gubernij, je leta 1784 določil, da naj izhajajo predpisi tudi v češkem jeziku le takrat, kadar se nanašajo na ves kmečki stan. To naj bi se čim bolj omejilo, saj se je cesar odločil, da naj predpisi izhajajo le v nemščini, katere raba naj se splošno in povsod razširi.⁷⁵ Cesar, ki je dejal, da »ima celotna država korist, če

und der Theilnahme der Volksvertreter an der Gesetzgebung zu einer heilbringenden Umgestaltung der Gesamtmonarchie führen werden.« Navedek po Fischel, str. LXXI.

⁷³ Gl. npr. Ilse Reiter, Die autochthonen Volksgruppen Österreichs. Ein Überblick über die Rechtslage von 1848 bis in die Gegenwart: <www.rewi.hu-berlin.de/FHI/01_08/reiter.htm>, 14. avgust 2001, str. 6 in nasl. Gl. tudi Ilse Reiter: Nationalitäten-, Minderheiten-, Volksgruppenrecht Zur Rechtsstellung der autochthonen Ethnien in Österreich von 1848 bis in die Gegenwart, v: Rosita Rindler-Schjerve in Peter H. Nelde (Hrsg.): Der Beitrag Österreichs zu einer europäischen Kultur der Differenz. Sprachliche Minderheiten und Migration unter die Lupe genommen (= Plurilingua, Bd. 26), St. Augustin: asgard 2003, str. 11–76, in Ilse Reiter: Das österreichische Volksgruppenrecht seit 1867 – Ein uneingelöstes Versprechen?, v: Peter H. Nelde in Rosita Rindler-Schjerve: Minorities and Language Policy. Minderheiten und Sprachpolitik. Minorités et l'aménagement linguistique (= Plurilingua, Bd. 22), St. Augustin: asgard 2001, str. 209–215.

⁷⁴ »Die deutsche Sprache ist die Universalsprache meines Reiches.« Navedek po Fischel, str. XLII.

⁷⁵ Gl. Hofdecret vom 21. Juni 1784 an das mährische Gubernium (das. praes. am 27. Juni 1784. G. Z. 12.232 (besedilo navaja Fischel, Nr. 53, str. 32): »[...] nur jene Gesetze,

se različne province ene in iste vlade med seboj tesneje povežejo z vezjo skupnega jezika«, je tudi določil rok treh let, v katerem naj bi se uradniki naučili nemško.⁷⁶

Po poteku tega roka je bila pred sodišči načelno dovoljena samo še uporaba nemškega jezika. Znanje nemščine je bilo tudi pogoj za to, da je nekdo postal sodnik ali advokat.⁷⁷

Nekoliko manj dramatičen kot v pravosodju je bil jezikovni razvoj na področju šolstva, kjer je bilo že leta 1860 z odlokom ministrstva določeno, da je slovenščina za slovenske šolarje obvezen učni predmet.⁷⁸ Čeprav je bil položaj slovenskega jezika na tem področju razmeroma zadovoljiv, je bila prva popolna slovenska gimnazija ustanovljena šele leta 1905 kot zasebna gimnazija s pravico

die zum Beispiel auf Robothsachen, auf Unterthansprästationen etc. und sohin vorzüglich auf den gesammten Bauernstand einen Bezug haben, zugleich auch in böhmischer Sprache abgefaßt und gedruckt werden sollen, besonders weil Se. Majestät selbst nach und nach diese Gesetze lediglich in der deutschen Sprache, die allgemein und überall ausgebreitet werden soll, herauszugeben entschlossen sind.»

⁷⁶ Gl. Hofentschließung vom 1. December 1785 (besedilo navaja Fischel, Nr. 59, str. 34): »Die Vortheile, welche sich auf den ganzen Staat verbreiten, wenn die verschiedenen Provinzen einer und derselben Regierung durch das Band einer gemeinschaftlichen Sprache unter sich näher vereinigt sind [...] räumen Wir den galizischen Gerichtsstellen zu allgemeinen Einführung dieser Sprache eine Zeitfrist von 3 Jahren [...].«

⁷⁷ Gl. Hofdecret vom 26sten März 1787, J. G. S. Nr. 655 an das Inner- und Ober-Oesterreichische Appellations-Gericht, in Folge höchster Entschließung über Vortrag der obersten Justizstelle vom 19. März 1787, Joseph des Zweyten Römischen Kaisers Gesetze und Verfassungen im Justiz-Fache. Für Böhmen, Mähren, Schlesien, Oesterreich ob und unter der Enns, Steyermark, Kärnthen, Krain, Görz, Gradisca, Triest, Tyrol und die Vorlande. In dem siebenten Jahre seiner Regierung. Jahrgang von 1786 bis 1787, Wien. aus kaiserlich-königlichen Hof- und Staats-Aerarial-Druckerey. 1817, Nr. 655, str. 110 in nasl. (besedilo navaja tudi Fischel, Nr. 68, str. 37): »[...] Nach Verlauf von 3 Jahren soll bei allen Gerichtshöfen der wälschen Confinen, dann von Görz, Gradisca und Triest der Gebrauch der italienischen Sprache abgestellt und in der ganzen gerichtlichen Verhandlung von Parteien, Richter und Advocaten sodann keiner anderen als der deutschen Sprache sich bedient werden. Daher von nun an Niemand zum Richteramte oder auch zu einer unteren mit dem Richteramte verbundenen Dienstkatégorie anzustellen, auch Niemanden der stallus advocandi zu verleihen, der sich nicht über die Kenntniß der deutschen Sprache auszuweisen vermag.« Italijansko pravdanje je bilo v Trstu kot svobodnem pristanišču dopustno le, če je bila ena od strank tujec.

⁷⁸ Gl. Ministerialerlass vom 9. Juni 1860, Z. 7052, an die Statthalterei für Steiermark (besedilo navaja Fischel, Nr. 249, str. 126). Več o šolstvu v tem času Hannelore Burger, Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918, Studien zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie, Band XXVI, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1995. Gl. tudi Handbuch des österreichischen Verwaltungs-Gesetzkunde. Nach dem Stande der Gesetzgebung bearbeitet von Dr. Moriz von Stubenrauch ..., Zweiter Band. Dritte verbesserte und vermehrte Auflage. Wien 1861. Verlag von Friedrich Manz, str. 252 in nasl.

javnosti.⁷⁹ Do ustanovitve slovenske univerze v času monarhije kljub obsežnim pripravam ni prišlo. Ob tem je treba poudariti, da glavne ovire za ustanovitev slovenske gimnazije in univerze niso prihajale s centralne oblasti. Načrte za slovensko univerzo so ovirala predvsem medsebojna obračunavanja med obema političnima taboroma na Slovenskem, ki so tudi sicer hromila opredelitev in uveljavljanje skupnih interesov.

Večjezičnost se je uveljavila tudi v avstrijski vojski. Skladno z odlokom vojnega ministrstva⁸⁰ so bili oficirji in kadeti dolžni poleg nemščine obvladati vsaj še enega od jezikov monarhije. Svoje jezikovno znanje so morali dokazati na izpitu pred komisijo. Štelo se je, da je znanje zadovoljivo, če je bil kandidat zmožen izvajati teoretični pouk v jeziku regimenta in dajati navodila enoti v službi na fronti in v boju. Po tem odloku neznanje nemškega jezika ni bilo ovira za napredovanje podčastnika, ki je izpolnjeval ostale pogoje.

Prizadevanje za enotni državni jezik je bilo v absolutni in centralizirani državi vsekakor logično. Še danes lahko opazimo, da imajo vse velike države en sam uradni jezik, ki je pogosto prevladal z zatiranjem manjših jezikov. Celo v Evropski uniji, ki vztraja pri enakopravnosti jezikov članic, je število jezikov, ki se uporabljajo pri operativnem delu večine institucij, bistveno manjše. In čeprav se, kot smo videli, unitaristična politika v habsburški monarhiji ni obnesla, je gotovo, da je bil vsaj del odpora proti dejanski uveljavitvi jezikovne enakopravnosti tudi posledica prepričanja, da je za delovanje države bolje, če se uporaba nenemških jezikov čim bolj omeji in okrepi uporaba enega samega uradnega jezika. Kot rečeno, so bile v nasprotovanju jezikovni enakopravnosti navzoče tudi težnje nemškonacionalnih krogov po prevladi, ki sicer niso bile del uradne politike, so pa pomembno ovirale njeno uresničevanje.

Odpor proti slovenskemu jeziku je bil močan predvsem na jezikovno mešanih območjih. Tu so nemškonacionalni krogi v drugi polovici 19. stoletja bili pravo sveto vojno proti slovenščini in za ohranitev izključne prevlade nemščine. Prepričani so bili, da varujejo »Južno marko« pred navalom Slovanov. V tem tonu je bila ubrana njihova retorika in pogosto tudi dejanja. Znan je primer poskusa uvedbe slovenskih paralelk na celjski gimnaziji leta 1895, ki je pripeljala do padca vlade na Dunaju.⁸¹ Občutek, da branijo nemško kulturo, je dajal vsemu skupaj mesijanski pridih. Mariborčan Franz Waidacher je marca

⁷⁹ Gl. Škofijska gimnazija, Slovenska kronika XX. stoletja. Nova revija, Ljubljana 1995, str. 56.

⁸⁰ Gl. Erlass des k. u. k. Kriegsministeriums vom 19. November 1903, praes. num. 7946 (Pitreichscher Reservaterlass) an alle Militär-Territorialcommandanten (besedilo navaja Fichler, Nr. 449, str. 288 in nasl.).

⁸¹ Več o tem Hannelore Burger, Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918, str. 159 in nasl.

1892 v celjskem časopisu *Deutsche Wacht* objavil »Pesem Južne marke« (*Lied der Südmark*), ki povzema cilj in čustva verjetno večine nemškonacionalnih prebivalcev današnjega slovenskega ozemlja:

»Od izvira Ennsa do srebrnega toka Savinje naj zadoni: Živi dežela Štajercev s svojimi nemškimi sinovi. // Pradavna je slava našega rodu, kakor ponosni hrasti, Bog te varuj vojvodina, da se ne bi nikoli umaknila Slovanom.«⁸²

Različna združenja so uporabljala gesla, ki delujejo danes smešno, takrat pa so jih razumeli kot neke vrste sveto zavezo: »Nemška pesem iz nemških ust, ohranja srce nemškega moža zdravo«, »V veselih krogih / le nemška beseda, / naj bo kolesarjevo geslo, / naj bo kolesarjev zaklad« itd.⁸³

Leta 1892 so v Laškem odprli samo nemško šolo. Dvojezično šolo, ki je v trgu že obstajala,⁸⁴ so nemškonacionalni krogi zavračali, saj so menili, da bi učenje slovenskega jezika ogrozilo narodno pripadnost njihovih otrok. V šoli z izključno nemškim poukom, ki so jo ustanovili celjski in laški Nemci, so videli zmago v vojni proti prodirajočemu slovenstvu. Časopis *Deutsche Wacht* je ob tem zapisal:

»V nedeljo praznujemo dan veselja. V trgu Laško je bilo slovesno odprto poslopje nove nemške šole. Za nas, ki živimo v južni nemški marki, ki smo z vseh strani obkoljeni s slovansko govorečimi mešanci, ki moramo na vsakem koraku gledati, kako so ogroženi in v nevarnosti dosežki naše prastare kulture, za nas mora biti ustanovitev novega nemškega okopa še posebej dragocena.«

Takih in podobnih primerov bi lahko naštevali še veliko.

Gotovo je, da so v tem spopadu dveh nacionalizmov svoje doprinesli tudi Slovenci, ki so se navduševali nad povezavami s »slovanskimi brati« in so med

⁸² Vom Quell der Enns, zum Silberband / Der Sann, soll es ertönen: / Es lebe hoch das Steirerland / Mit seinen deutschen Söhnen. // Uralt ist unser Stammes-Ruhm/Sowie die stolzen Eichen, / Gott schirme dich, du Herzogthum! / Magst nie den Slaven weichen! *Deutsche Wacht*, Nr. 22, Cilli, Donnerstag den 17. März 1892, XVII Jahrgang, str. 4.

⁸³ Ein deutsches Lied aus deutschem Mund / Hält deutschen Mannes Herz gesund. Tako je bilo konec 19. stoletja geslo moškega pevskega zbora iz Celja. Drugo geslo, ki se je v izvirniku glasil »In fröhlichen Kreisen / Nur deutsches Wort, / Sei Radfahrers Losung, / Sei Radfahrers Hort!«, je bilo geslo celjskega kolesarskega društva iz istega časa. Gesli navaja Martin Pollack, *Der Tote im Bunker. Bericht über meinen Vater*, Paul Zsolnay Verlag Wien, 2004, str. 22. Slovenski prevod Amalije Maček pod naslovom *Smrt v bunkerju*. Poročilo o mojem očetu, je izšel leta 2005 pri Slovenski matici.

⁸⁴ Več o problemu utrakvističnega šolstva na ozemlju s slovenskim prebivalstvom Hannelore Burger, *Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918*, str. 116 in nasl.

drugim lansirali parolo »svoji k svojim«.⁸⁵ Ločevanje seveda ni bila posebnost Slovencev. Ob uprizoritvi enodejanke z naslovom »Heinzelmannchen« v hotelu Horiak v Laškem, na katero so prišli tudi slovenski poslušalci, je časopis *Deutsche Wacht* zapisal:

»V današnjih težkih bojnih časih, ko se skuša slovanstvo deloma s predrzno vojno, deloma pa skrivaj po vseh znanih družbenih bližnjicah prebiti v naše kroge, bi si ob tako lepi svečanosti v Laškem želeli jasno ločitev, da bi bila dobrodelna prireditel v resnici nemška.«⁸⁶

Čeprav tudi med slovenskimi nacionalisti verjetno ni manjkalo skrajnežev, slovenski nacionalizem ne po samozavesti ne po aroganci ni bil kos nemškemu, ki je nastopal na neki način s pozicije gospodarja, tj. uveljavljenih pravic uradnega jezika nemške Avstrije. Vrh tega je slovenski nacionalizem v tej zvezi drugotnega pomena, saj je šlo za vprašanje, kako to, da se jasna določila predpisov o jezikovni enakopravnosti oziroma navodila uradnih institucij o nujnosti njihovega spoštovanja niso uveljavila. Tudi sicer lahko rečemo, da je bil ton slovenskih časopisov, npr. *Slovenskega naroda*,⁸⁷ manj bojevit in polemičen kot ton omenjenega celjskega časopisa.

V svojem nasprotovanju Slovcem in Slovanom so se nemškonacionalni krogi pogosto ozirali proti Nemčiji, ki je z združitvijo postala njihovo upanje za ohranitev nemške prevlade. Tako so celjski Nemci leta 1895 organizirali proslavo Bismarckove osemdesetletnice. S tem so hoteli po besedah avtorja članka v časopisu *Deutsche Wacht* pokazati, da »na Južnem Štajerskem še vedno živi veliko in pomembno število Nemcev, in da ima na Južnem Štajerskem praznik nacionalni pomen«. Tu je praznik

»protest proti temu, da se tla, ki od nekdaj pripadajo močni in v temelju nemški Avstriji, sedaj tako gnojijo in orjejo, da se iz njih napaja strupena ovijalka panslavizma. In če naši narodni nasprotniki menijo, da je potreben shod, na katerem protestirajo proti praznovanju Bismarckovega rojstnega dne, ker naj bi bilo to nepatriotsko, je hinavščina njihovega ravnanja očit-

⁸⁵ *Deutsche Wacht*, Nr. 22, Cilli, Donnerstag den 17. März 1892, XVII Jahrgang poroča v članku »Jeder zu den Seinen« na naslovni strani o tem pozivu nekega slovenskega časopisa.

⁸⁶ »In den heutigen kampfschweren Tagen, da das Slawentum teils im frechen Kriege, teils auf seinen bekannten gesellschaftlichen Schleichwegen sich in unsere Kreise eindrängt, hätten wir auch bei dem so schönen Feste in Tüffer eine reinliche Scheidung gerne gesehen und gewünscht, daß das Wohltätigkeitsfest ein deutsches gewesen wäre.« Navedek po Martin Pollack: *Der Tote im Bunker. Bericht über meinen Vater*. Zsolnay Verlag Wien 2004, str. 20.

⁸⁷ Gl. elektronske kopije časopisa na spletni strani Digitalne knjižnice Slovenije – <www.dlib.si/results/?pageSize=20&query=rele%3d%27Slovenski+narod%27&sortDir=DESC&sort=date&fyear=1872> (29. 11. 2013).

na. Nepatriotsko! Tisti gospodje, ki ob zvoku ruske besede omedlevajo od navdušenja, katerih srce sanja zdaj o Zvonimirovi državi, zdaj o starem slovanstvu in katerih usta pogosto govorijo o teh srčnih sanjah, ti gospodje drugim očitajo nepatriotičnost.«⁸⁸

Opazimo torej podoben refleks kot pri slovanskih nacionalistih. Tudi nemški nacionalisti so se, da bi povečali svojo težo in pomen, skušali čim bolj opreti na Veliko Nemčijo. Seveda je tudi tu veliko pretiravanja in idealiziranja.

Očitek o tem, da se Slovenci preveč navdušujejo nad Rusi, ni bil povsem iz trte izvit. Najbolj navdušeni občudovalci slovanstva so svoja imena spreminjali, da bi zvenela bolj rusko, po ruskem vzoru so dodajali ime očeta, se podpisovali v cirilici itd.⁸⁹ Verjamemo lahko, da jim je to – podobno kot sklicevanje nemško-nacionalnih krogov na Nemčijo – vzbujalo občutek moči in varnosti.

Na temelju povedanega lahko ugotovimo, da je bil položaj slovenskega jezika kot najbolj vidnega izraza narodne samobitnosti v času habsburške monarhije *de iure* dober. Prenašanje predpisov v dejansko življenje pa je bilo kot vedno v rokah ljudi, ki so bili, kot smo skušali pokazati z zgoraj navedenimi primeri, podvrženi predsodkom in čustvom. Zato so se pogosto trudili, da predpisi o jezikovni enakopravnosti ne bi zaživel. Koliko je bilo v tem nacionalizma in koliko strahu pred »slovanstvom«, je težko reči. Gotovo pa je, da so bili med najbolj zagrizenimi nasprotniki slovenskega jezika pogosto ljudje s slovenskimi koreninami.

Kljub vsemu pa za neuresničenje jezikovnih pravic Slovencev ni bil kriv le nemški nacionalizem. Pomembna ovira na poti do uradne rabe slovenskega jezika je bilo brez dvoma tudi slabo znanje slovenščine med uradniki. V nemščini šolani izobraženci so slabo obvladali strokovno izrazje in so zato v uradnih zadevah ali pri javnem nastopanju pogosto raje uporabljali nemščino.

⁸⁸ Deutsche Wacht, Nr. 25. Cilli, Donnerstag den 38. März 1895. XX. Jahrg., str. 1 in nasl. Splošno se z idejo panslavizma ukvarja disertacija Ane A. Grigorjeve (Григорьева, Анна Александровна, Панславизм: идеология и политика (40-е годы XIX — начало XX вв.), Иркутск, 2010). Za našo razpravo prihaja v poštev str. 92 in nasl., kjer obravnava teorijo in pojav panslavizma v Srednji in Jugovzhodni Evropi ter habsburški monarhiji.

⁸⁹ Tak primer je bil slovenski pravnik Matej Andrejevič Ternovec (1842–1913). Kot navaja Vladimir Travner (Naši sodniki in državni pravdniki, Pol stoletja društva »Pravnik«. Spominska knjiga. Uredil dr. Rudolf Sajovic, Ljubljana 1939, str. 47), je bil »navdušen rodoljub, ne le Slovenec, temveč predvsem Slovan«. V svojem navdušenju je »spise pridno rusificiral, n. pr. 'Pravda Franja Trstenjaka Matjejeviča, bivajočega na Lesnoj Ploščadi (= Piazza delle Legna) protiv Blaža Ščuka Ivanova zastran motjene (!) posesti' ...«. Da bi pospešil zbližanje Slovanov, je reformiral cirilico in v njej objavil nekaj slovenskih pesmi in prevodov tuje literature. Ker je bil poliglot, je prevajal veliko tuje literature. Žal so njegovi prevodi zaradi preveč 'slovanskega' jezika neberljivi. Več o njem Alfonz Gspan, v: Slovenski biografski leksikon, dvanajsti zvezek. SAZU, Ljubljana 1980, str. 59 in nasl.

To pomanjkljivost je med drugimi opazil oče slovenske univerze dr. Danilo Majaron. Možnost za odpravo te pomanjkljivosti je videl v ustanovitvi slovenske univerze, ki bi lahko zagotovila, »da se slovenska pravna terminologija znanostno presodi in znanostno dovrši«. ⁹⁰ Pomembna prvina jezika je namreč prav strokovno izrazje, ki omogoči prodor jezika v ustvarjalne in uradne sfere, v katerih se oblikuje razvoj in s tem prihodnost skupnosti. Z vidika preživetja slovenskega jezika zato ni nepomembno, ali slovenski znanstveniki objavljajo svoje razprave tudi v slovenščini in tako skrbijo za razvoj strokovnega izrazja. Brez tega je jezik obsojen na propad oziroma na klavrn obstoj sredstva za prostočasno sporazumevanje. Ob tem pa pogosto pozabljamo še na nekaj. Da je namreč jezik zunanji izraz določene kulture. Čim višja bo, tem bolj prefinjen bo jezikovni izraz in tem večja bo jezikovna samozavest, ki sta jih tuja tako jezikovni purizem kot nestrpnost do drugih jezikov.

3. OD SANJ K RESNIČNOSTI

Zgodovina je kot ogledalo, v katerem lahko vidimo dogodke in procese, ki jih, ko smo vanje vpleteni, navadno niti ne opazimo ali pa se nam zdijo drugačni. Ko namreč opazujemo trenutne pojave, imamo zelo pogosto popačeno sliko. Vzrokov za to je več. Lahko ne poznamo vseh dejstev, morda jih nismo zmožni ali pa jih nočemo videti, morda jih ne znamo pravilo ovrednotiti, ker nimamo ustreznega znanja, ali pa jih sprejemamo in vrednotimo z določenim predznakom ter jih zato podrejamo vnaprejšnji sodbi ali ciljem ipd.

Napake pri vrednotenju dejanskega stanja so lahko namerne ali nenamerne. Med namerne napake lahko vsekakor štejemo različne stereotipe, ki dajejo posameznemu pojavu, osebi ali celotnemu obdobju vnaprejšen negativni ali pozitivni predznak. S tem skušamo izničiti ali olepšati dosežke in značilnosti posameznega obdobja in tako po možnosti spremeniti pogled na čas, v katerem živimo. Taki stereotipi so žal dokaj reden spremljevalec pouka zgodovine. Morda bi lahko celo rekli, da objektivnega pouka zgodovine ni, saj so nam nekatere ideje, skupine, pojavi ipd. preprosto bližji in jih raje vidimo v lepši luči, drugih pa ne maramo in zato raje poudarjamo njihove negativne lastnosti, ki jih po možnosti poudarjamo ali pa si jih enostavno izmislimo. Če se temu pridružijo še ideološki motivi ali politična prisila, sta lahko podajanje ali razlaga zgodovinskih dogodkov povsem drugačni od resničnosti.

Med značilne stereotipe, ki so bili redni spremljevalci pouka zgodovine na naših šolah v preteklih desetletjih, vsekakor spadajo trditve o avstrijski monarhiji kot

⁹⁰ Gl. prispevek Danila Majarona K slovenski pravni terminologiji, v: Slovenski pravnik 6 (1890), str. 266 in nasl. ter 326 in nasl.

»ječi narodov«, o »gnili« prvi Jugoslaviji, o brezupni zaostalosti carske Rusije, o južnoslovanskem bratstvu, o odrešilni naprednosti socialistične ideje ipd.

Nekateri od teh stereotipov so bili oblikovani zato, da bi z diskvalifikacijo predhodnega obdobja poudarili kakovosti novega in še posebej pridobitve revolucije. Drugi so nastali kot posledica naivnega idealizma, ki ga lepo ponazarja hrvaški pregovor »Što se babi htelo, to se babi snilo«. V to vrsto stereotipov vsekakor sodijo ideje o bratstvu južnoslovanskih plemen, o potrebnosti jezikovne asimilacije, o tem, da bo povezava z njimi rešila vse probleme slovenskega naroda itd.

Dokler so take ideje sen literatov in morda političnih amaterjev, ki ob skodelici kave ali vrčku piva razpravljajo o dnevi politiki, je še vse v redu. Ko pa se fantazija zaje v realno politiko, tako da začno ljudje, ki sprejemajo politične odločitve, vanjo verjeti in morda celo tekmovati med seboj, kdo bo pri njeni promociji bolj radikalen, lahko vse skupaj postane usodno.

Dojemanje družbene stvarnosti, ki ga obvladujejo čustva, se toliko odmakne od resničnosti, da ne opazi več meje med željami in stvarnostjo in zato nima kritične distance do lastnih odločitev. Ker slednje obvladujejo čustva, se svet zlahka spremeni v črno-belo podobo »bratov« in prijateljev, ki so v vseh pogledih idealni, ter sovražnikov, ki imajo le slabe lastnosti. Iz tega hitro pride tudi prepričanje, da je sovražnik mojega sovražnika moj prijatelj in prijatelj mojega sovražnika moj sovražnik.

Verjetno je čustven pristop temeljna napaka pri dojemanju objektivne stvarnosti. Zmanjšuje namreč možnost nepristranskega prepoznavanja dejstev v njihovem kontekstu. Čustven pristop je kot svetlobni filter ali cenzura, ki popači podobo in s tem vse, kar iz nje sledi. Odločitvam, ki nastanejo v takem kontekstu, zato nujno sledi streznitev, ki deluje kot šok in navadno poraja nove fantazije in utvare.

Realna politika je igra interesov. Enako so jim podrejena prijateljstva in zavezništva kot nasprotja in rivalstva. Če konkretna odločitev ne izhaja iz varovanja lastnega interesa, bodo posledice za prizadetega nujno slabe in škodljive. Ko gre za politiko določenega naroda, je pri vsem skupaj ključnega pomena vprašanje, kaj je nacionalni interes, kako ga opredeliti in kako določiti konkretne ukrepe za njegovo uresničitev. Pri tem ne gre le za vprašanje, kako preiti iz splošnega, v veliki meri abstraktno opredeljenega dolgoročnega interesa določene skupnosti na raven konkretnih interesov in njihovega uveljavljanja. Gre tudi za vprašanje, kako preprečiti zlorabo t. i. nacionalnih interesov za notranje obračune med političnimi skupinami, predvsem pa kako doseči, da uresničevanje nacionalnega interesa ne bo postalo preveč okorno ali neprilagodljivo in ne bo s tem hromilo oblikovanja konkretnih političnih odločitev.

Uveljavljanje interesov je že po naravi egoistično in se (ne glede na retoriko, ki jo uporablja) ozira predvsem nase. Zato je govorjenje o egoizmu v tem kontekstu naivno, zavajajoče in cinično. K taktiki velesil spada tudi prizadevanje, da (moralno) očrnijo uveljavljanje interesov drugih in s tem spretno prikrijejo lastna ravnanja, ki so enaka ali slabša. To se še posebej kaže v odnosu do majhnih in predvsem mladih držav. Velike države in še posebej velesile jih praviloma poučujejo in opozarjajo na moralno ali siceršno nesprejemljivost določenih ravnanj, predvsem na nespoštovanje človekovih pravic ipd. Če taka »poročila o stanju demokracije« pogledamo nekoliko pobliže in v kontekstu, opazimo, da gre navadno za uveljavljanje lastnih interesov oziroma za odvrčanje pozornosti od lastnih ravnanj.

Stališča slovenskih politikov v času pred prvo svetovno vojno, o katerih piše v svoji knjigi Andrej Rahten, kažejo, da niso bili kos svoji nalogi in da so bili preveč dovzetni za različne iluzije. Čeprav so bili praviloma izobraženi in v svojih poklicih izkušeni ljudje, ki so imeli večinoma tudi izkušnje v lokalni ali državni politiki, so očitno nasledili romantičnemu idealiziranju pojmov, ki jim ne bi smelo biti mesta v ocenjevanju dejanskih razmer in oblikovanju političnih odločitev.

Njihovo nezadovoljstvo z obstoječim stanjem in nerazpoloženje do oblasti, ki so se na različne načine izogibale uresničitvi njihovih zahtev, je bilo v veliki meri razumljivo, čeprav je bila habsburška monarhija veliko bolj pravna država kot države, ki so jo na slovenskem ozemlju nasledile. Vendar pa glavni problem ni bil v tem, marveč v naivni veri, da so hegemonizen, nestrpnost in velikonemške ambicije nemškonacionalnih krogov lastnost, ki lahko obstaja le pri Nemcih, medtem ko je slovanskim bratom povsem tuja. Predvsem pa jih je bilo, kot je dejal Cankar, strah prihodnosti, ker niso zaupali lastnemu narodu. Pozabili so, da so naporni medsebojni odnosi nujno zlo vsake večnacionalne države, in da bi bila samostojna Slovenija, ki jo je zahteval že program zedinjene Slovenije, najboljša rešitev. Za to, da bi s Cankarjem rekli »Nase se zanesimo, to je vse!« jim je žal manjkalo poguma. Verjetno je bila prav v tem njihova največja in najbolj usodna napaka.

ON THE BACKGROUNDS OF THE "YUGOSLAV EASTER"

Janez Kranjc,

*LL.B., Ph.D. in legal sciences, professor at the Faculty of Law,
University of Ljubljana*

During the first Balkan war in which four Balkan states defeated the Ottoman Empire Slovenian politicians gave a wholehearted support to Serbians and Bulgarians fighting the Turks. They rejoiced at their victories and saw them as a proof of the strength of South Slavic peoples. Slovenian politicians were convinced that invoking the necessity of South Slavic peoples to unite would strengthen their position in the monarchy and help them achieve their rights. Their main demands dated back to 1848, the time of the March revolution and were essentially two: to unite all Slovenians in one administrative unit inside the monarchy and to achieve official use of Slovenian language.

Many Slovenian politicians and intellectuals of that time were convinced that strong bonds existed between South Slavic peoples and that it was possible and necessary to create a common language and eventually also a common nation of different South Slavic tribes. Daydreaming about a Slavic brotherhood they even argued that for Slovenians it was necessary to give up their language and to merge with Croats or with other Southern Slavs in one nation.

It is possible to imagine that part of this enthusiasm was inspired by the desire to use the South Slavic rhetoric as a lever intended to exert pressure upon the authorities of the Austro-Hungarian Empire. They aspired to the realization of basic rights regarding the equal treatment of Slovenians especially of their right regarding the official use of Slovenian language. By invoking a close union with South Slavs Slovenian politicians felt stronger in relation to German nationalists. These, too, had a habit of stressing close connections with the Germans, especially after the creation of the German empire in 1871, in order to increase their weight and importance in relation to the non-German nations of the Monarchy.

The naïve enthusiasm for a union with South Slavs that was meant to increase the leverage of Slovenians inside the Monarchy turned into a disadvantage after the First World War. When negotiating the union with Serbia, Slovenian negotiators were in a way handicapped by pre-war rhetoric which was exclusively focused on a South Slavic union, giving them very limited space for maneuvering.

Slovenian language had been the core element of Slovenian national identity since the so called 'March revolution' of 1848. The Pillersdorf Constitution of 1848 guaranteed all the tribes (*Volksstämme*) of the Monarchy the inviolability of their nationalities and languages (Art. 4). The official Gazette was published in eleven languages of the Monarchy, including Slovenian. All versions were authentic. From 1852 the Official Gazette (*Reichs-Gesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich*) was published only in German language. Eventual translations of the laws and bylaws were published only in provincial Official Gazettes, the German version being the only authentic one.

Yet the problem of the official use of the Slovenian language was not only political. In the middle of the 19th century Slovenian literary language and Slovenian legal terminology had not been officially established. Adherents of the Illyrian movement aiming at linguistic and ethnic unity among South Slavs were working against an independent Slovenian language slowing down its official formation. All Slovenian lawyers of that time were trained at Austrian universities in German and their knowledge of Slovenian legal language was deficient. In the course of the second half of the 19th century the Society of Slovenian lawyers launched a project to create a modern dictionary of Slovenian legal terms. It was accomplished in 1894 by Janko Babnik and replaced the first Slovenian legal terminological dictionary of 1853.

A new quality regarding the equality of languages in the Monarchy was brought about by the Austrian Constitution of 1867, called the Fundamental Law Concerning the General Rights of Citizens. In Art. 19 it stipulated that "All the races of the state shall have equal rights, and each race shall have the inviolable right of maintaining and cultivating its nationality and language. The state recognizes the equality of the various languages in the schools, public offices, and in public life. In the countries populated by several races, the institutions of public instruction shall be so organized that each race may receive the necessary instruction in its own language, without being obliged to learn a second language."

The provisions of the Constitution were rendered operational by several by-laws and instructions of different Ministries. Of particular importance were

instructions of the justice minister Alois Pražák in 1882 opening a road to a full and comprehensive official use of Slovenian language in all the courts.

Despite a clear legal regulation the rights of Slovenian language had never been fully implemented in practice. The Justice ministry issued several instructions and admonitions but there seemed to be a silent resistance of those who were against the official use of the Slovenian language. There were in general two reasons behind this resistance. Some believed that the legal security and the efficiency of the judiciary and the public administration required only one official language. There were also German nationalists who were opposed to the official use of non-German languages because they wanted to retain the dominant position of the German language in the Monarchy. The attempts to frustrate the language equality were also aimed at the official politics trying to implement it.

AVTORSKI SINOPSIS*Authors' Synopses**Izvirni znanstveni članek*

UDK: 94(497.4)"1912/1913"(049.3)

KRANJC, Janez: Ozadje Jugoslovanske velike noči**Pravnik, Ljubljana 2013, let. 68 (130), št. 11-12**

Avtor obravnava ozadje na prvi pogled naivnega navdušenja slovenskih politikov pred prvo svetovno vojno nad povezovanjem južnih Slovanov v enotno državo. S tem so verjetno hoteli doseči uresničenje jezikovnih in drugih pravic Slovencev. Prepričani so bili, da sklicevanje na tesne vezi z drugimi Slovani povečuje njihovo težo v notranji avstrijski politiki. Temeljna zahteva slovenske politike od marčne revolucije naprej se je nanašala na uradno rabo slovenskega jezika. Kljub številnim predpisom, ki so jo zagotavljali, se v praksi ni mogla v celoti uresničiti.

Original Scientific Article

UDC: 94(497.4)"1912/1913"(049.3)

KRANJC, Janez: On the Backgrounds of the "Yugoslav Easter"

Pravnik, Ljubljana 2013, Vol. 68 (130), Nos. 11-12

The author examines what at first glance seems a naïve enthusiasm of Slovenian politicians before the First World War for a union with South Slavs. Their likely intent was to achieve a fulfillment of language and other rights of Slovenian people. Slovenian politicians were convinced that the invocation of close ties with other Slavs increased their leverage in the domestic politics of the Monarchy. The main demand of Slovenian politics since the March revolution was related to the official use of Slovenian language. Despite clear legal guarantees it was not entirely carried out in practice.